

Når psykiatritermar vert metaforar: Ein kausstudie av uttrykket «politisk autisme»

Helga Mannsåker

Artikkelen rapporterer om ei kontekstualiserande nærlesing av eitt tilfelle av bruk av uttrykket *politisk autisme* i eit blogginnlegg av samfunnsdebattanten Kristin Clemet i februar 2016. Undersøkningsmaterialet består av blogginnlegget til Clemet, reaksjonar på dette blogginnlegget i media og på Twitter, og Clemet sitt bloggsvaer på desse reaksjonane. Analysetilnærminga som er nytta i undersøkinga, er kritisk metaforanalyse. Dette er ei tilnærming som kombinerer innsikter frå ei rekkje lingvistiske teoriar, som omgrepsmetafor-teorien og kritisk diskursanalyse, for å identifisera, tolka, forklara og normativt vurdere metaforbruk i autentiske tekstar. Analysen får fram eit meir nyansert bilete av metaforisk nytta psykiatritermar enn tidlegare kvantitative studiar av slik bruk av psykiatritermar. Når desse termane vert nytta for å karakterisera menneskeleg ikkje-psykiatrisk åtferd, er den eventuelle metaforisiteten av eit anna slag enn når dei vert nytta til å personifisera ikkje-menneskelege fenomen. Og det er ikkje automatisk gjeve at alle tilfelle av metaforisk bruk av psykiatritermar alltid har (intendert) nedsetjande tyding.

Nøkkelord: Metafor, Metonymi, Kritisk metaforanalyse, Metaforsignalisering, Determinologisering, Psykiatriske fagtermar

1 Innleiing

I februar 2016 fekk samfunnsdebattanten Kristin Clemet kritikk frå fleire hald då ho nytta uttrykket *politisk autisme*¹ i eit blogginnlegg titulert «Trist og nær-

1. Clemet er ikkje den første som nyttar uttrykket i ein norsk publikasjon. Ved å googla «politisk autisme» får ein fleire treff, m.a. eitt frå ein leiar i avisa *Bergens Tidende* 30.9.2014, som inneheld følgjande setning: «Isolert sett kan det sjå fornuftig ut å sikre oss eit betre forsvar, spesielt i tider der Putin-regimet i Russland viser skremmande teikn til aggressivitet og politisk autisme.» (BT-leiar, 2014)

synt innvandringsdebatt». Clemet er i skrivande stund leiar i den liberale tanke-
 kesmia Civita, tidlegare stortingsrepresentant for partiet Høgre og har m.a. tid-
 legare vore utdannings- og forskingsminister i Noreg.² I blogginnlegget, som
 vart publisert på nettsidene til Civita, skriv Clemet at norsk flyktningdebatt er
 dominert av «[...] enkeltsaker og detaljer, retorikk, spill og taktikkeri. Det
 virker som en form for *politisk autisme*, der alle er ekstremt opptatt av små og
 ganske uviktige saker, samtidig som de er uten vilje (eller evne?) til å ta opp de
 store og viktige, prinsipielle sakene.» (Clemet 2016, hennar kursivering)

Clemet er ikkje åleine om å nytta psykiatriske fagtermar i ein ikkje-vitska-
 peleg kontekst. Vitskapelege termar migrerer rett som det er inn i daglegspråket
 og vert determinologiserte, dvs. misser si nøye definerte, spesialiserte og fag-
 spesifikke tyding. Mellom anna kan fagtermar bli tekne opp og nytta som me-
 taforar av lekmenn (Meyer & Mackintosh 2000; Sontag 1979). Somme tilfelle
 av folkeleg bruk av fagtermar er meir omstridde enn andre, og metaforisk bruk
 av psykiatriske fagtermar er kanskje aller mest omstridd.

I si konkrete, vitskapelege tyding karakteriserer psykiatriske fagtermar psy-
 kiske sjukdommar og menneske med psykisk sjukdom. Mange meiner at me-
 taforisk bruk av slike termar er krenkjande overfor dei som har ein psykiatrisk
 diagnose, og at det kan bidra til auka stigmatisering av ei allereie sterkt stig-
 matisert gruppe menneske. Likevel er denne bruken svært utbreidd. Diagnose-
 relaterte termar som *OCD (Obsessive-Compulsive Disorder)*, *schizofren* og
psykotisk vert ofte nytta om fenomen som ikkje høyrer inn under psykiatri.
 Dette fenomenet er mykje forska på og problematisert, særleg bruken av termen
schizofreni, sjå t.d. Magliano m.fl. (2011), Anda (2013), Chopra m.fl. (2007),
 Duckworth m.fl. (2003), Park m.fl. (2012). I undersøkingar som desse vert den
 metaforiske bruken av termene sett på som eit problematisk fenomen som er
 knytt til den stigmatiseringsproblematikken som heftar ved psykiatriske diag-
 nosar.

Thys m.fl. (2013) undersøkte nettsidene til fem årgangar av sju belgiske
 aviser med dei nederlandske ekvivalentane til *autisme*, *autist(isk)*, *schizofreni*,
schizofren som søkjeord. Dei fann store skilnadar i bruken av dei to tempara:
 4,8 % av bruken av termene *autisme*, *autist(isk)*, mot 25 % av bruken av ter-
 mane *schizofreni*, *schizofren*, var metaforisk. Sjølv om autismerelaterte termar
 ikkje er like ofte nytta metaforisk som schizofrenirelaterte termar, vekker den
 metaforiske bruken av slike termar likevel stort engasjement, m.a. fordi *autisme*

2. For meir informasjon om Clemet, sjå t.d. <https://www.civita.no/person/kristin-clemet>.

refererer til eit sett med diagnosar som primært vert sette på relativt små born. Å nytta autismerelaterte termar som metaforar kan derfor ifølgje somme vera potensielt krenkjande og stigmatiserande for ei vanskelegstilt gruppe som inkluderer små born.

Men fenomenet metaforisk bruk av diagnosetermar er meir komplekst enn det kan sjå ut ved første augekast. Undersøkinga mi har som mål å bidra med tentative svar på følgjande spørsmål: Kvifor vert denne typen metaforar nytta, dvs. kva retorisk og kommunikativ funksjon tener dei? Kva tid, i kor stor grad og på kva måte kan psykiatritermar seiast å vera nytta metaforisk? Mange tek for gjeve at metaforisk bruk av psykiatritermar automatisk er svært krenkjande og stigmatiserande, men er det alltid tilfellet? På kva måte og i kor stor grad er bruken eventuelt krenkjande? Og kan det tenkjast at metaforisk bruk i somme samanhengar kan verka ufarleggjerande heller enn stigmatiserande – eller bør ein tvert om helst unngå å nytta adjektiv som *schizofren* og *autistisk* både i metaforisk og i ikkje-metaforisk tyding?

Undersøkingar av typen refererte til over, dvs. undersøkingar av metaforisk bruk av psykiatriske fagtermar, har i regelen blitt utførte på aviskorpus av psykiatrar og psykologar, ikkje av lingvistar, og dei er kvantitative, dvs. at dei reknar opp antal treff på dei aktuelle psykiatritermane og sorterer dei i kategoriane metaforisk/ikkje-metaforisk, utan ein kvalitativ analyse av kvar og ein av dei ulike førekomstane av dei metaforisk nytta termane og den direkte tekstlege konteksten dei opptre i. Desse korpusstudiane gjev viktige innsikter i den metaforiske bruken av psykiatritermar, m.a. kva type aviser som oftast nyttar termane metaforisk, kva ulike metaforiske tydingar termane kan ha, og i kva slags tematiske samanhengar metaforane vert nytta. Eg vil likevel hevda at for å kunna oppnå tilstrekkeleg innsikt i bruk av metafor på eit område bør ein kombinera kvantitative og kvalitative metodar. I denne artikkelen presenterer eg derfor ei reint kvalitativ undersøking av metaforisk bruk av psykiatritermar i form av ein kasusstudie. Eg tek for meg eitt spesifikt tilfelle av metaforisk bruk av termen *autisme*, nærare bestemt *politisk autisme* slik det er nytta i Clemet si bloggytring, og næranalyserer det metaforiske uttrykket med bakgrunn i konteksten. Med *kontekst* meiner eg den bakgrunnen som er relevant for å forstå ytringa. Kontekst kan delast inn i tre nivå: tekstleg (den teksten eller den tekstkjeda uttrykket opptre i), situasjonskontekst (deltakarar, medium) og kulturell kontekst (konvensjonar for kommunikative sjangrar og deltakarroller) (sjå Svennevig 2009). Eg vil i hovudsak undersøka den tekstlege konteksten, dvs. den bloggteksten uttrykket opptre i, reaksjonar på blogginnlegget, og Clemet sitt bloggsvaer på desse reaksjonane.

Det teoretiske rammeverket som er nytta i undersøkinga mi, er kritisk metaforanalyse (Charteris-Black 2004; Goatly 2007), ei tilnærming som kombinerer kritisk diskursanalyse med innsikter frå omgrepsmetafor-teori i tradisjonen etter Lakoff & Johnson ([1980]2003, 1999). Ein viktig skilnad mellom dei to forskingsretningane er at mange forskarar som driv med kritisk metaforanalyse eller andre former for diskursorientert metaforforskning, generelt har ei relativt agnostisk haldning til eksistensen av omgrepsmetaforar,³ medan ein del av dei som arbeider med omgrepsmetafor-teori, nær sagt utan vidare legg fram generelle påstandar om metaforbruk og postulerer omgrepsmetaforar basert på observasjon av nokre få observerte språklege metaforuttrykk.⁴ I kritisk metaforanalyse studerer ein språklege metaforuttrykk i autentiske tekstar for å avdekkja sendaren sine løynde retoriske intensjonar og, meir generelt, sosiale relasjonar som vert forma, oppretthaldne og forsterka gjennom språket (Charteris-Black 2004). I tillegg nyttar eg Goatly sin modell for metaforsignalisering i min analyse. Goatly (2011) kombinerer element frå omgrepsmetafor-teori, funksjonell lingvistikk og relevanteori og gjev ei finmaska framstilling av ulike språklege nyansar i metaforiske uttrykk og i den tekstlege konteksten deira. Eg baserer meg òg på andre forskarar sitt arbeid i drøftinga av metaforsignalisering, t.d. på Cameron & Deignan (2003), som kallar markering av metaforar *tuning devices*, og som knytter dette til distinksjonen mellom såkalla *deliberate* og *non-deliberate/conventionalized* metaforar, ein distinksjon som er utførleg drøfta t.d. av Steen (2008).⁵ Markering av metafor er òg nemnt i samband med drøfting av distinksjonen mellom såkalla opne og lukka metaforar, då førstnemnde er kjenneteikna av at dei ofte vert markerte eller forklarte på ein eller annan måte, medan sistnemnde ikkje vert det (Knudsen 2003). Drøftinga mi inkluderer både dei konseptuelle mekanismane og erfaringsbaserte motivasjonane som er knytte til metafor, så vel som dei retoriske og kommunikative sidene ved metaforbruk, og den spesifikke tekstlege konteksten sin interaksjon med metaforuttrykket. I tillegg trekkjer eg inn situasjonskonteksten og den kulturelle konteksten som bakgrunn for analysen av den spesifikke bruken av det metaforiske uttrykket. Kontekstualiserande nærlesing av ein tekst, som eg nyttar som metode, er ein

-
3. Medan Charteris-Black (2004), Goatly (2007) og Semino (2008) snakkar om omgrepsmetaforar, føretrekkjer andre derfor å snakka om systematiske metaforar, dvs. «a particular set of linguistic metaphor vehicles in talking about a particular topic, or closely connected topics» (Cameron 2010: 91).
 4. Kvantitative studiar er naudsynte for å testa om det er hald i slike påstandar, og korpusanalysar har bidrege med mykje og viktig kunnskap om metaforbruk.
 5. Sjå òg Semino (2008) og Cameron (2003).

diskursanalytisk framgangsmåte.⁶ Det språklege analyseapparatet eg har nytta, er henta frå metafor-teori og til dels frå relevanteori. I tillegg vert fenomenet determinologisering av fagtermar belyst ved hjelp av modellen til Meyer & Mackintosh (2000).

Mi undersøking er altså eit supplerande bidrag til kvantitative undersøkingar av metaforisk bruk av psykiatriske fagtermar, og i tillegg til å vera kvalitativ er undersøkinga mi òg normativ.

Ein kassustudie undersøker berre eitt døme, og grunnlaget for å generalisera og trekkja konklusjonar som gjeld generelt for denne typen språkbruk, er dermed avgrensa. Fordelen med å undersøka eitt einaste språkleg døme er at det gjev høve til å analysera både det aktuelle uttrykket og konteksten til uttrykket i djupna. Temaet metaforisk bruk av psykiatriske fagtermar angår pasientar og pårørande og det psykiatriske fagfeltet spesielt, og språkbrukarar generelt, og derfor er det viktig at det vert analysert og drøfta utførleg, noko ein kassustudie mogeleggjjer.

1 Disposisjon

Del 2 handlar om opphavet til autismerelaterte termar og kontroversar knytte til bruken av slike. I del 3 og 4 presenterer eg høvesvis Meyer & Mackintosh (2000) sin modell for determinologisering av fagtermar, og kritisk metaforanalyse. I del 5 vert Clemet sin bruk av uttrykket *politisk autisme* og reaksjonar på denne bruken presenterte. I del 6 og 7 drøftar eg i kva grad, og på kva måte, uttrykket kan seiast å vera krenkjande, mellom anna ved å gjera greie for ulike aspekt ved kjeldedomenet, dvs. autisme. I del 8 vert uttrykket analysert og drøfta først i høve til metafor-teori (8.1), så i høve til metaforsignalisering i den tekstlege konteksten (8.2). Del 9 inneheld avsluttande kommentarar.

2 Kontroversar om bruk av autismerelaterte termar

Autisme er isolert sett ingen presis psykiatrisk term, og han er heller ikkje namnet på ein eintydig diagnose når han opptrer åleine. Termen vart laga av den sveitsiske psykiateren Eugen Bleuler for å skildra eit symptom ved schizofreni, ikkje ein eigen sjukdomsentitet. *Autisme* er sett saman av gr. *autos* 'sjølv' og *-isme*. Suffikset *-isme* vert ifølgje Seebold (2011) m.a. nytta for å danna sjuk-

6. Her siktar eg til diskursanalysar der diskurs er definert som eit faktisk, tekstleg materiale, ikkje som diskursive praksisar om eit gjeve tema, sjå Dirven, Polzenhagen & Wolf (2007).

domsnamn. Bokstaveleg talt tyder dermed *autisme* noko i retning av 'sjølv-sjukdom'.

Ifølgje Malt (2016) refererer termen *autisme* til ein «[...] tenkningsforstyrrelse hvor tenkningen ikke følger logiske baner som er tilpasset virkelige forhold, men har en rent subjektiv karakter [...]». Det tas ikke hensyn til reelle eller logiske muligheter». Autistisk tenking føreligg i særleg grad ved schizofreni, og autisme vert rekna som eitt av dei fire grunnfenomena ved denne sjukdommen. Termen vert òg nytta for å referera til det Malt kallar «en gjennomgripende utviklingsforstyrrelse hos barn». Denne utviklingsforstyrringa opptrer i mange variantar og gradar, og derfor er termen *autismespekterlidning* og forkortinga *ASD (Autism Spectrum Disorders)* blitt innførte. Autismespekteret omfattar ifølgje nettstaden autismeforeningen.no diagnosar som barneautisme, Aspergers syndrom og atypisk autisme. Sams for diagnosane er problem med gjensidig sosial interaksjon og kommunikasjon. Menneske med denne typen diagnosar er m.a. ofte sterkt detaljfokuserte og har vanskar med å oppfatta samanheng eller meining (Frith 2008; Autismeforeningen 2016). Termen *autisme* vert framleis nytta som synonym for 'autismespekteret' eller 'diagnose som høyrer til autismespekteret', særleg i folkeleg bruk. Dette kan skuldast den meir overflatiske kjennskapen lekfolk ofte har til komplekse vitenskaplege tema (Meyer & Mackintosh 2000).

Det er ikkje berre den metaforiske bruken av psykiatritermar som er omstridd. Òg ikkje-metaforisk og fagleg bruk av psykiatriske termar som t.d. *autist* og *autistisk* er kontroversiell. Det finst ein språkleg praksis kalla *people first language* (òg kalla *person first language*) som eksplisitt rår frå bruk av slike termar om menneske med ein diagnose, sjå t.d. Granello & Gibbs (2016). Ein sentral aktør i denne rørsla var (og er) den USA-amerikanske psykologiske foreininga APA, som i 1992 publiserte ei rekkje retningslinjer for det dei kallar «Nonhandicapping Language». ⁷ Mellom anna går *people first*-praksisen ut på å unngå diagnoserelevante adjektiv og personrefererande avleiingar av diagnose-termar, slik at ein i staden for *autistisk person* / *person som er autistisk* / *autist* brukar *person med autisme* / *person som har autisme*, sjå òg t.d. Dyregrov (2015), Hjelmæsæth (2015), Kringlen (1997: 34). Tanken er at ein skal unngå uttrykk som impliserer at heile personen er handikappa eller sjuk, og at sidan personen ikkje er handikappet eller sjukdommen, skal ikkje diagnoserelevante termar nyttast personrefererande. Granello & Gibbs (2016) har funne at denne typen konstruksjonar faktisk kan føra til meir negative haldningar overfor men-

7. Sjå <http://www.apastyle.org/manual/related/nonhandicapping-language.aspx>.

neske med psykiatriske diagnoser, eit funn som samsvarer med teorien om språkleg ikonisitet. Ifølgje Langendonck (2007: 405) manifesterer diagrammatisk ikonisitet⁸ seg på det syntaktiske nivået særleg i form av nærleik/avstand i syntaktiske konstruksjonar, og i rekkjefølgja av ord:

Elements that occur closely together and form a unity in experience will tend to be related to each other by the prototypical speaker on the content level as well. Conversely, what is separated will be seen as unrelated conceptually.

Men kritikk mot den velmeinande *people first*-praksisen har kome frå ulike hald, mellom anna frå eit segment av autismemiljøet (Granello & Gibbs 2016). Jim Sinclair, som er ein såkalla høgtfungerande autistic, er ein av leiarane av nevrodiversitetsrørsla. Nevrodiversitetsrørsla er ei svært kontroversiell rørsla for rettane til menneske med ASD. Dei er motstandarar av å kurerare autisme,⁹ og dei meiner at autisme bør definerast som ein alternativ veremåte heller enn som ein sjukdom, sjå Solomon (2008) og Harmon (2004). Sinclair skriv i teksten «Why I dislike ‘person first language’»: «I am not a ‘person with autism’. I am an autistic person.» (Sinclair 1999). Denne utsegna grunnjev han med at 1) autismen ikkje kan skiljast frå han som person: «Autism is hard-wired into the ways my brain works. I am autistic because I cannot be separated from how my brain works.»; 2) autisme er ein essensiell del av han og autismerelaterte termar gjerne kan nyttast substantivisk for å referera til han, slik vi nyttar nasjonalitet (*russisk, russar*), kjønn (*kvinne*) eller sosiale roller (*arbeidar, forelder*) for å referera til personar; og 3) å skilja adjektivet frå personen impliserer at eigenskapen adjektivet denoterer, har negative konnotasjonar, jamfør at vi ikkje protesterer mot utsegner som «X er ein atletisk/musikalsk person» (Sinclair 1999). Sinclair og rørsla han tilhøyrer, ser ut til å identifisera seg sterkt med autisme og vil at dette skal reflekterast språkleg. Kit Weintraub, mor til to born med ASD, har eit diametralt motsett syn:

-
8. I denne typen ikonisitet liknar ikkje teiknet på referenten, men relasjonane mellom elementa i den språklege konstruksjonen liknar på relasjonane mellom referentane (eller kanskje meir presist: korleis talaren oppfattar relasjonane mellom referentane). Merk at eg her drøftar ikkje-metaforisk bruk av dei medisinske termene, dvs. referanse til menneske som har den diagnosen som termene er fagleg knytte til.
 9. Å kurerare autisme er per i dag ikkje mogeleg, men det finst intensive opplæringsopplegg som siktar på å auka funksjonsnivået til dei med ASD.

My children have autism; they are not «autistics». What's the difference? The difference is that autism refers to a neurological disorder, hereditary in nature. Autism, according to the vast majority of medical experts today, causes severely abnormal development, and without appropriate treatment it can condemn those affected to a life of isolation and dependency. [...] I love my children, but I do not love autism. My children are not part of a select group of superior beings named «autistics». They have autism, a neurological impairment devastating in its implications for their lives, if left untreated. (Weintraub u.å.)

Som vi ser, er ikkje autismerelaterte termar oppfatta som nøytrale og uproblematisk sjølv når dei vert nytta i si konkrete, vitskapelege tyding. Det er dermed ikkje å undrast over at det er kontroversielt når dei vert nytta metaforisk.

3 Determinologisering

Ifølgje Meyer & Mackintosh (2000) er det to typar semantisk endring som er knytt til fenomenet determinologisering, som er ei form for rekontekstualisering der fagtermar vert importerte over til daglegspråk. Den eine typen kan vi kalla popularisering. Når ein fagterm fangar interessa til lekfolk og vert teken opp i daglegspråket, kan han behalda tydingsessensen sin, men fenomenet han denoterer, vert ikkje forstått i full djupn og kompleksitet av lekfolk. Døme på slike termar er *HIV* og *bulimia*. Lekfolk kan òg ha andre konnotasjonar til termar enn dei fagpersonen har, t.d. termen *peroxide* i engelsk, som ifølgje Meyer & Mackintosh vil ha konnotasjonen 'hårbleiking' for mange lekfolk (særleg kvinner).

Vitskapar som dreiar seg om patologiske menneskelege tilstandar og avvikande åtferd, handlar om særleg sensitiv tematikk. Lauveng (2005: 138) viser til at det å diagnostisera menneske er noko anna enn å kategorisera ikkje-menneskelege fenomen fordi:

[...] diagnoser innebærer kategorisering av *mennesker*, og det vil alltid være annerledes enn å kategorisere ting som mynter eller frimerker. Mennesker [...] blir påvirket av det, på godt og vondt.

For eit fagfelt som psykiatri kan det derfor by på problem om ein diagnoselatert term vert for mykje brukt, eller misbrukt, av lekfolk. I ystete konsekvens kan dette føra til at fagfeltet ser seg nøydd til å forkasta termen. Den psykiatriske termen *psykopat*, av gr *psychē* 'sjel, sinn' + *pathos* 'liding, sjukdom', er døme på dette. Termen vart opphavleg, som grunntydinga indike-

rer, nytta som ein nøytral term for alle former for psykopatologi, men vart seinare nytta om personlegdomsforstyringar som er prega av mangel på hemningar, og vidare smalna inn til å gjelda «varige karakteravvik av negativ art [...] [f.eks.] ekstrem aggressivitet, impulsivitet eller holdningssvakhet» (Kringlen 1997: 37). Etter kvart har termen dermed vorte svært negativt ladd (Blackburn 1988). Parnas m.fl. (2009: 544) skriv at sidan diagnosen psykopati er blitt så belasta, og i tillegg er blitt ein del av daglegspråket «[...] som en nedvurderende karakteristik af hensynsløse, aggressive mænd, blev det nærliggende at finde en mere neutral diagnostisk betegnelse». Termen refererer ikkje lenger til ein eigen diagnose i ICD-systemet¹⁰.

Den andre forma for determinologisering er det Meyer & Mackintosh (2000) kallar utvatning (*dilution*). Her har tydinga til termen blitt så abstrahert vekk frå den opphavlege faglege tydinga at han ikkje lenger denoterer det same fenomenet. Meyer & Mackintosh nyttar m.a. termen *anorexic*, nytta i tydinga 'liten, svak, som manglar substans', som døme på fenomenet, jf. utsegner som «The plot [of the film] is positively anorexic» (Meyer & Mackintosh 2000: 117). Denne bruken av termen er metaforisk. Det følgjer av dette at ein og same term kan opptre i både popularisert og utvatna/metaforisk utgåve, då termen òg vert nytta i folkeleg bruk for å referera til menneske med de facto anorexia nervosa, pluss som hyperbol for å karakterisera menneske som er svært tynne. Jamfør termen *schizophrenic*, som i oxforddictionaries.com er ført opp med to tydingar: «1 Having, relating to, or characteristic of schizophrenia.» og «1.1 (in general use) characterized by inconsistent or contradictory elements.» (Oxford University Press 2017).

4 Kritisk metaforanalyse

Som nemnt nyttar eg kritisk metaforanalyse i denne artikkelen. Kritisk metaforanalyse baserer seg på innsikter og metodar frå ulike teoriar, m.a. frå omgrepsmetaforteorien. Omgrepsmetaforteorien går ut på at metafor først og fremst er ein sentral kognitiv strategi. Metaforisk språkbruk er moglege fordi omgrepsystemet vårt inneheld metaforar. Teorien postulerer at språklege metaforiske uttrykk reflekterer metaforiske koplingar (tilordningar) mellom ulike domene på omgrepsplanet, såkalla omgrepsmetaforar. I ein omgrepsmetafor vert eit omgrepsdomene (måldomene) konseptualisert ved hjelp av eit anna omgrepsdomene (kjeldedomene) ved at aspekt ved kjeldedomenet vert projisert over på

10. *International Classification of Diseases*.

aspekt ved måldomenet. Denne projiseringa gjer det mogeleg å nytta kunnskap om kjeldedomenet for å omgrepsleggjera måldomenet og resonnera rundt det ved hjelp av såkalla logiske følgjeslutningar (*entailments*). I språklege metaforuttrykk nyttar ein ord som i si basale, «bokstavelege» tyding denoterer aspekt ved kjeldedomenet, for å omtala måldomenet. (Sjå t.d. Lakoff & Johnson [1980]2003, 1999; Lakoff 1993, 2008; Feldman 2006). Denne metafordefinisjonen er svært vid, og han inneber at alle tilfelle av ord som er nytta i ei tyding som kontrasterer med ei meir konkret tyding av ordet, og som kan forklarast med bakgrunn i tilordningar mellom to domene, vert rekna som døme på språklege metaforar. Omgrepsmetaforar kan vera motiverte av ein oppfatta likskap mellom kjelde- og måldomene, som t.d. mellom ein anorektisk person og eit filmplot med lite substans, eller dei kan oppstå på basis av erfarte korrelasjonar mellom sensoromotoriske og psykiske erfaringar. Sistnemnde vert kalla primære metaforar eller korrelasjonsmetaforar. Til dømes er det eit samband mellom det sensorisk-perseptuelle domenet SYN og det psykiske domenet FORSTÅING sidan vi tileignar oss informasjon vha. synet. Korrelasjonen mellom synssans og kognisjon får språklege utslag i form av metaforuttrykk som «I see what you mean», sjå Grady (2005), Grady & Johnson (2003). Til skilnad frå metafor er metonymi basert på domeneinterne relasjonar mellom mål og kjelde, slik at kjelda kan fungera som eit referansepunkt (Langacker 1999) og gje mentalt tilgjenge til målet (Panther & Thornburg 2007).

Kritisk metaforanalyse nyttar innsikter frå omgrepsmetafor-teorien til å identifisera metaforar og metaforgrupper i autentiske tekstar for så å tolka og forklara dei ved hjelp av pragmatiske, kognitive og sosiale faktorar. Ideen er at språklege metaforuttrykk kan avsløra underliggjande tankemønster, sidan val av metafor inneber val av forståingsramme (*framing*), sjå t.d. (Charteris-Black 2004; Schön 1979). ‘Ramme’ (*frame*) er ein etablert teoretisk storleik i kognitiv lingvistikk som er definert som ein kunnskapsstruktur som tener som bakgrunn for å tolka språklege einingar (Cienki 2007). Botemiddelet for uheldige forståingsrammer er ifølgje den såkalla framingteorien *reframing*, der tanken er at nye formuleringar skal kunna gje eit nytt (og meir positivt og konstruktivt) syn på det som vert omtalt. For å nemna nokre døme: *People-first*-prinsippa er eit døme på *reframing*. Og George Lakoff er blitt titulert som «The father of framing» fordi han skaffa seg ei høg stjerne i det demokratiske partiet i USA med sine analysar av politiske *framings* og forslag til *reframings* (Bai 2005).¹¹

11. Lakoff har vore svært oppteken av *framing* i seinare tid, noko som går fram av publikasjonslista hans på <https://georgelakoff.com/writings/>. Lakoff har samarbeidd ein god del med Elisabeth Wehling, som i si doktorgradsavhandling testa ut Lakoff sin

I metafor er forståingsramma basert på kjeldedomenet, sidan vi i metafor projiserer kunnskap om kjeldedomenet over på måldomenet (Lakoff 1993). Metaforar er ikkje objektive; dei legg føringar på korleis måldomenet vert forstått. Ulike kjeldedomene fører til ulike syn på eitt og same måldomene (Thibodeau & Boroditsky 2013), og val av éin metafor framfor ein annan kan gje ein peikerpinn om underleggjande ideologi (Goatly 2007).

Den kritiske metaforanalysen nøyer seg ikkje berre med å identifisera språklege metaforar, men vurderer dei òg normativt i høve til sosiale maktrelasjonar. Kritisk metaforanalyse kan dermed seiast å nytta lingvistiske undersøkingar til samfunnskritiske og humanistiske føremål. Koplinga mellom kritisk diskursanalyse og kognitiv lingvistikk er ikkje ny. Normative vurderingar av metaforar og rammer har vore ein del av omgrepsmetafor-teorien frå starten. Lakoff & Johnson ([1980]2003) nemner spesifikt Michael Reddy (1979) sin analyse av «røymmetaforen» for språk som eit døme på korleis metafor på ei og same tid framhevar somme aspekt og løyner andre aspekt ved måldomenet, noko som kan ha problematiske implikasjonar. På 2000-talet fekk ideologi og diskurs auka merksemd innanfor kognitiv lingvistikk, sjå Dirven et al. (2001a), Dirven et al. (2001b), Dirven et al. (2007). Lakoff definerer ideologi frå ein kognitiv-lingvistisk synsstad på følgjande måte:

Any ideology is a conceptual system of a particular kind, including a moral system. However, ideologies have both conscious and unconscious aspects. If you ask someone with a political ideology what she believes, she will give a list of beliefs and perhaps some generalisations. A cognitive linguist, looking at what she says, will most likely pick out unconscious frames and metaphors lying behind her conscious beliefs. To me, that is the interesting part of ideologies — the hidden, unconscious part. It is there that cognitive linguists have a contribution to make. (George Lakoff, sitert i Oliveira 2001)

Ifølgje Dirven et al. (2007) legg ei kognitiv-lingvistisk tilnærming til rette for (og opp til) ein analyse av ideologi på både det medvitne og det umedvitne nivået, då begge nivåa handlar om perspektiv på verda. Medan Lakoff er oppteken av ideologi som noko som eksisterer inne i hovudet til individet, vektlegg andre at ideologi sjølvstøtt òg er eit sosialt fenomen som manifesterer seg i kommunikasjon og diskurs, sjå Goatly (2011: 164) og van Dijk (1998). Charteris-Black (2004: 28) skriv at i eit pragmatisk perspektiv kan metafor definerast som:

Moral Politics Theory, der *framing* har ei sentral rolle, sjå Wehling (2013) og <http://www.elisabethwehling.com/books>.

[...] an incongruous linguistic representation that has the underlying purpose of influencing opinions and judgements by persuasion; this purpose is often covert and reflects speaker intentions within particular contexts of use.

Omgrepsmetafor-teorien er oppteiken av underliggjande, dekontekstualiserte semantiske mønster og konvensjonelle metaforiske uttrykk, medan relevans-teorien er oppteiken av tyding som vert konstruert løpande i ein gjeven kontekst. Slik sett kan relevans-teori og omgrepsmetafor-teori utfylla kvarandre, då dei kan seiast å undersøkje metafor på ulike nivå (sjå òg Tendahl & Gibbs 2008; Goatly 2007; Musolff 2012). Innsiktene frå omgrepsmetafor-teorien lettar metaforidentifisering og metaforkategorisering, og innsiktene frå relevans-teori lettar tolkinga av spesifikke tilfelle av språklege metaforar i autentiske tekstar. I relevans-teorien si handsaming av metafor vektlegg ein ad hoc-omgrep konstruerte av mottakar som følgje av sendaren sin metaforbruk. Desse omgrepa «are adjusted to the precise circumstances of their use and are therefore unlikely to be paraphrasable by an ordinary language expression» (Sperber & Wilson 2008: 102). Den kritiske metaforanalysen bidreg med analysar av korleis kultur og ideologi influerer metaforbruk, og korleis metafor vert nytta som overtalingsmiddel. Dette perspektivet har til tider vore underkommunisert i omgrepsmetafor-teorien, der metafor primært er sett på som eit universelt fenomen som spring ut frå kroppsleg basert kognisjon (*embodiment*), og som opererer automatisk og umedvite.

4.1 Metodiske merknadar

I kognitiv-lingvistisk analysesamanheng vert namnet på domene og på omgrepsmetaforar skrivne med kapitel for å skilja dei frå det språklege nivået. Formelen er slik at måldomenet kjem først, så kjeldedomenet. Ein omgrepsmetafor der eit måldomene A vert omgrepsleggjort vha. eit kjeldedomene B, kan dermed skrivast slik: A SOM B. Forma A ER B er den mest vanlege innanfor denne forskingstradisjonen, men sidan denne måten å namngje omgrepsmetaforar på har form som ein påstand, og dermed kan forvekslast med språklege metafor-uttrykk som ‘Akkilles er ei løve’, føretrekkjer eg å nytta *som* heller enn *er*, jf. Lakoff (1993: 207), som presenterer A SOM B som eit alternativ til A ER B. Dette fordi metafor inneber å snakka om måldomenet som om det var kjeldedomenet, t.d. FORSTÅING framstilt som SYN. Dei omgrepsmetaforane eg drøftar i artikkelen, er veletablerte, grundig drøfta og relativt ukontroversielle innanfor metafor-teori generelt. Dei er handsama i t.d. Lakoff & Johnson (1999), Kövecses (2010) og Goatly (2011). Omgrepsmetaforane er omsette frå engelsk til norsk av meg. Logiske følgjeslutningar av desse omgrepsmetaforane er for-

mulerte av meg. I tråd med MIP- og MIPVU-metoden, som er operasjonaliserte metaforidentifikasjonsprosedyrar utvikla av ei rekkje metaforforskarar, sjå høvesvis Pragglez-Group (2007) og Steen et al. (2010), nyttar eg ein operasjonell definisjon av metafor som går ut på følgjande: Dersom den kontekstuelle tydinga til eit ord/uttrykk kan seiast å kontrastera med ei distinkt og meir basal¹² tyding, og dersom tilhøvet mellom den kontekstuelle og den basale tydinga kan forklarast av ei likskapsbasert tilordning mellom ulike domene, så har vi med ein språkleg metafor å gjera, sjå òg Cameron & Maslen (2010), Semino (2008). Når det gjeld metonymiidentifikasjon, nemner ikkje MIP-/MIPVU-metoden noko om dette, men eg opererer med følgjande definisjon: Dersom eit ord/uttrykk opptrer i ein tekst med ei kontekstuell tyding som kontrasterer med ei basal tyding, og dersom tilhøvet ikkje kan forklarast vha. ei likskapsbasert tilordning mellom ulike domene, men med eit konkret samband mellom ulike aspekt ved eitt domene, har vi med ein språkleg metonymi å gjera.

Vi skal no sjå nærare på Clemet sin metaforbruk. Kva er den tekstlege konteksten til metaforuttrykket, og kva reaksjonar vart det møtt med?

5 Clemet sin bruk av «politisk autisme» – tekstuell og intertekstuell kontekst

Uttrykket *politisk autisme* opptrer i følgjande avsnitt i blogginnlegget til Clemet:

Civita har ingenting å klage på når det gjelder oppmerksomhet i mediene. Det er likevel interessant å se *hva* som til enhver tid skaper debatt og hvilke *vinklinger* medier og politikere er opptatt av i bestemte saker. Hva er for eksempel årsaken til at slike forslag som *The Economist* nå fremmer, og som mine kolleger i Civita har fremmet før – til en ny, helhetlig og rasjonell flyktning- og asylpolitikk – skaper så lite debatt?

At det er stille, betyr nemlig ikke at norske politikere, kommentatorer og medier ikke er opptatt av flyktnings situasjonen – snarere tvert om. Dekningen i mediene er *enorm*. Problemet er bare at nesten alt dreier seg om enkeltsaker og detaljer, retorikk, spill og taktikkeri. Det virker som en form for *politisk autisme*, der alle er ekstremt opptatt av små og ganske uviktige saker, samtidig som de er uten vilje (eller evne?) til å ta opp de store og viktige, prinsipielle sakene. (Clemet 2016, hennar kursivering)

12. Med *basal* meiner Steen et al. (2010: 35) ‘meir konkret, spesifikk og menneskrelatert’, og i regelen òg ‘historisk eldre’.

Stortingspolitikaren Freddy de Ruiten (Arbeidarpartiet), som er far til ein gut med ASD (Andersen 2016), kritiserer ordbruken til Clemet vha. følgjande argument og karakteristikkar:

- «Å bruke svake grupper som bilde på noe negativt er krenkende»
- «trist at en av Norges fremste samfunnsdebattanter bruker slike uttrykk»
- «kunnskapsløst, og sårende overfor mennesker som har det vanskelig»
- «gjør hverdagen enda vanskeligere for mennesker med autisme og deres pårørende»
- «ekstra ille overfor grupper som i stor grad ikke kan forsvare seg selv» (Referert av Andersen 2016)

Leiaren i Autismeforeningen i Noreg, Anette Drangsholt, fortel om reaksjonar frå menneske med ASD og pårørande i samband med blogginnlegget, og ho uttaler:

- «Vi mener bruken av autisme på en slik negativ måte virker diskriminerende på dem som har diagnosen»
- «reaksjonene blir forsterket når ordet autisme blir brukt i en ellers opphetet flyktningdebatt»
- «Hun [Clemet] kan si hva hun vil i ytringsfrihetens navn, men når det rammer svake grupper på denne måten, ville det vært klokt å droppe lignende bruk av ordet i framtida» (Referert av Andersen 2016)

Same dag som blogginnlegget vart publisert, kom det òg fleire sterkt kritiske Twitter-innlegg mot Clemet sin bruk av *autisme*, frå ein person som omtaler seg sjølv som autist. Neste dag stilte Clemet følgjande spørsmål på Twitter-kontoen sin:¹³ «Er 'politisk autisme' et akseptabelt begrep? Jeg har oppdatert bloggen min». 14 personar svarte på Twitter, og responsen var blanda. Seks personar er udelt negative til bruken av uttrykket, deriblant to som oppgjev at dei er mødrer til born med autisme, og ein som presenterer seg som psykologspesialist. To svarer ikkje på spørsmålet direkte, men foreslår alternative uttrykk, høvesvis *politisk tunellsyn* og *ideologisk bias*. (Førstnemnde oppgjev på Twitter-profilen sin at han er diagnostisert med Aspergers syndrom.) To melder at dei ikkje finn bruken støytande, men heller ikkje treffande. Begge desse to opplyser om at dei har born med ASD. Tre svarer ikkje på spørsmålet, men sy-

13. <https://twitter.com/kristinclemet?lang=no>

nest å vera positive til og samde i innhaldet i blogginnlegget generelt. Éin skriv at han ikkje kan sjå at bruken av ordet er krenkjande i den konteksten der det står, og at han opplever det som ei god skildring.

Den bloggoppdateringa Clemet refererer til, er eit tillegg til originalinnlegget i form av følgjande apologi:

Jeg har fått veldig mange positive reaksjoner på denne bloggen, både på Twitter, Facebook, i Aftenposten og for eksempel i Nordlys.

Men jeg har også fått noen negative reaksjoner, fordi jeg bruker begrepet «politisk autisme». Autismeforeningens leder mener jeg diskriminerer autister, og stortingsrepresentant Freddy de Ruiten, som selv har et barn med autisme, mener jeg bruker en «krenkende», «kunnskapsløs og sårende retorikk overfor mennesker som har det vanskelig i hverdagen».

Til dette vil jeg si at jeg selvsagt ikke har forsøkt å gi en presis definisjon av autisme eller karakterisere mennesker med autisme. Det jeg forsøkte å gjøre, var å karakterisere en politisk debatt ved hjelp av en metafor (som selvsagt kan være mer eller mindre vellykket), og det er ikke uvanlig. I den politiske debatten, både på norsk og andre språk, brukes ulike diagnoser hyppig som metaforer. Schizofren, narsissistisk, angst, allergi, ADHD, Alzheimer, paranoid, manisk, sinnssyk og fobier er alle sammen diagnoser som brukes metaforisk i den politiske debatten. Og da er det selvsagt ikke ment som en karakteristikk av dem som har disse diagnosene.

Jeg er generelt litt skeptisk til at man skal pålegge seg selv for mange og sterke restriksjoner når man deltar i samfunnsdebatten av redsel for å krenke eller såre bestemte grupper av mennesker. Hvis det er mye som er «forbudt» å si, kan det virke hemmende for deltakelsen i offentlig debatt, særlig for dem som ikke behersker alle språkets finesser. Det er heller ikke heldig, hvis man utvikler en krenkelses- og offerkultur, der ikke enkeltmennesker, men hele grupper skal vernes – og man alltid tolker alt i verste mening.

Jeg tror at både Autismeforeningens leder og Freddy de Ruiten forstår at jeg ikke har ønsket å såre noen ved å bruke (den muligens ikke helt treffende) metaforen «politisk autisme».

Når jeg åpenbart likevel har gjort det, beklager jeg det.

Jeg garanterer ikke at jeg ikke vil bruke slike metaforer igjen – men jeg skal tenke meg om før jeg gjør det! (Clemet 2016)

Clemet beklagar og forsvarer her språkbruken sin på ei og same tid. Ho vedgår at språkbruken er upresis, at ho har brukt ein metafor, og at det kan stillast spørsmålsteikn ved om kor vellukka han er. Samstundes forsvarer ho seg med at diagnosar som metafor er etablert språkbruk i politisk debatt, men at termane då

er lausrivne frå det psykiatriske domenet, og ikkje refererer til eller karakteriserer dei som faktisk har slike diagnosar. Ho åtvarar i tillegg mot overdriven varsemnd når det gjeld kva ein kan og ikkje kan seia. Det er interessante synspunkt ho presenterer her, og dei fortener å bli drøfta. Eg startar med eit kanskje noko uventa spørsmål.

6 Krenkjer Clemet òg menneske med brytingsfeil på linsa?

Tittelen på det mykje omtalte blogginnlegget til Clemet er som nemnt «Trist og nærsynt innvandringsdebatt». Her nyttar Clemet ein annan metafor, i form av bileteleg bruk av eit ord som i si opphavlege tyding refererer til ein medisinsk tilstand: nærsyntheit (myopi). Ingen som er nærsynte eller pårørande til nokon som er nærsynte, har så vidt eg kjenner til, rykt ut og erklært seg krenkte av denne biletebruken. Kva kan vera grunnen til det?

For det første er nærsyntheit ein somatisk diagnose, ikkje ein psykiatrisk diagnose, og nærsyntheit er ikkje sett på som noko som affiserer sinnet, sjølvst eller kognisjonen.¹⁴ Det finst effektive måtar å kompensera for nærsyntheit på, slik at dei affiserte kan fungera på lik linje med menneske utan brytingsfeil i linsa (briller, kontaktlinser, laseroperasjon). Nærsynte menneske som gruppe vert ikkje oppfatta som annleis eller avvikande, og heller ikkje som svake og sårbare. Dei vert ikkje definerte, stigmatiserte eller prega av diagnosen sin. Men likevel kunne dei hypotetisk sett ha blitt fornærma over den metaforiske tydinga til termen *nærsynt*, som er oppført i *Nynorskordboka*: ‘som manglar heilskaps-syn’, ei tyding som òg *Bokmålsordboka* listar (UiB/Språkrådet 2017). Domenet KOGNISJON, herunder FORSTÅING, er knytt til kjelledomenet SYN gjennom primærmetaforen KOGNISJON SOM SYN, jf. uttrykk som *ha oversikt*, *innsikt*, *eit kritisk blikk*. Ei logisk følgeslutning av denne metaforen er at manglande synssans (anten som følgje av feil på augo, dekke for augo eller manglande lys) er ekvivalent med manglande kognisjon eller forståing: *blind for fakta*, *ha skylappar på*, *vera uopplyst*, *den mørke mellomalderen*.

Metaforar som KOGNISJON SOM SYN er ifølgje Lakoff m.fl. (1999) og Grady & Johnson (2003) oppstått i førkonseptuell alder som umedvitne assosiasjonar mellom somatomotoriske og intrasubjektive domene som ofte vert aktiverte samstundes. Dei inneber ikkje ei samanlikning mellom domena, men ei nevralkopling mellom allmenne somatomotoriske erfaringar og subjektive re-

14. Men merk at det er funne ei kopling mellom *svaksyntheit* og psykiske vanskar: Svaksynte er mykje meir utsette for vinterdepresjon enn både blinde og normalsynte (Barse 2015).

sponsar på desse. Dei er dermed vanskelege å verta merksam på, kritisera eller forkasta. Det er eit faktum at synssansen er den primære måten å tileigna seg informasjon på, ikkje minst etter innføringa av skriftinga. At synet dermed er tett assosiert med tileigning og prosessering av kunnskap, er logisk. Varianten MANGLANDE FORSTÅING SOM SYNSPROBLEM har oppstått som logisk følgjeslutning av primærmetaforen KOGNISJON SOM SYN, og ikkje frå allment opplevde korrelasjonar mellom synsproblem og nedsette kognitive evner. Det finst i tillegg alternative måtar å tileigna seg informasjon/kunnskap på: høyrereevna og den taktile sansen (jf. t.d. blindeskrift). Dermed vert ikkje metaforiske uttrykk som nyttar synsproblem som kjeldedomene for manglande forståing, så lett oppfatta som stigmatiserande.

Graden av stigmatisering av ulike lidningar og tilstandar er ikkje utan vidare knytt til skiljet mellom psykiatriske og somatiske diagnosar. Somme somatiske tilstandar er relativt stigmatiserte, som t.d. kortvokstheit og obesitas (fedme), medan ein psykiatrisk diagnose som utbrentheit er mindre stigmatisert, sidan metaforen *utbrent* gjev positive assosiasjonar om at vedkomande er ei «eldsjel» som har «brunne» for arbeidet sitt.

Eitt determinologisert uttrykk henta frå psykiatrien som ikkje ser ut til å alltid vera like belasta, er *sinnssjuk*. Ordet vert på same måten som det meir generelle *sjuk* nytta som forsterkar av både positive og negative tydingar, som t.d. *sinnssjukt bra* og *sinnssjukt dårleg*. Dette kan vera resultat av at ordet har figurert lenge i daglegspråket og blitt semantisk avbleikt eller utvatna. Ordet *sinnssjuk* er heller ikkje lenger i offisiell bruk i helsevesenet og er no avgrensa til folkeleg bruk, det same gjeld termane *idiot*, *åndssvak* og *hysteri(sk)*.¹⁵

Øg termen *schizofren*, som derimot framleis er i offisiell bruk i helsevesenet, kan nyttast i positive eller i alle fall nøytrale tydingar i daglegspråket, som her:

Madcon beskriver «Icon» som en svært variert plate. – Den skiva her er jo totalt schizofren det er jo alt fra hardeste hiphop til 60-talls musikk, til reggae, til Mot-

15. Det heiter t.d. ikkje «sinnssjukesjuk» lenger, men *psykiatrisk sjukehus*. Men 30. august 2012 kunne ein på NRK sine nettsider lesa overskrifta: «Vil ha tilbake 'sinnssjuk'-omgrepet» (Auestad 2012). Saka dreia seg om at psykiateren Randi Rosenquist med fleire tok til orde for å bytta ut *psykose* med *sinnssjuk* i den omstridde tilrekningsparagrafen, der *sinnssyk* vart bytt ut med *psykotisk* 1997. Ifølgje Rosenquist er *psykose*omgrepet for snevert, og gjeninnføring av *sinnssjukdom* vil vera klårgjerande. Rosenquist uttalte at ho også kunne tenkja seg formuleringa «den som er heilt gal på handlingstida». Dette var eit utspel i rettspsykiatridebatten som oppstod i samband med 22. juli-rettsaka.

own. I essensen var vi en hiphop-gruppe som nå bryter ut av mange barrierer som ikke hiphop har tillatt. For meg betyr det at det ikke finnes noen grenser. Og det er noe jeg liker. (Tshawe Baqwa, sitert i ANB-NTB 2013)

Dubugras, Evans-Lacko & de Jesus Mari (2011) rapporterer om liknande positiv bruk av schizofrenitermen i brasilianske avisartiklar med temaet kunstnarisk kreativitet. Dette illustrerer tydeleg kor viktig konteksten er når ein skal vurdere metaforisk bruk av termane. Det er ikkje gjeve at alle psykiatritermar alltid er nytta med negativt forteikn i folkeleg bruk.

7 Metaforisiteten til uttrykket «politisk autisme» i blogginnlegget

Eg vil for ordens skuld presisera at eg tolkar ordet *autisme* i Clemet sitt blogginnlegg som '(diagnose som høyrer til) autismespekteret', fordi dette er den mest kjende forma for autisme og den sentrale tydinga til ordet *autisme* i folkeleg bruk. At autisme i form av ei spesifikk form for tenkingsforstyrring er eit symptom ved schizofreni, trur eg ikkje er allmenn kunnskap. Vidare skriv Clemet i apologien sin at ho har nytta ein diagnose som metafor. Autismespekterforstyrningar som infantil autisme, Aspergers syndrom m.m. er *diagnosar*, autisme ved schizofreni er eit *symptom*.

Clemet skriv i sin apologi at ho ikkje har prøvt å gje ein presis definisjon av autisme. Samstundes må ein gå ut frå at motivasjonen ho har hatt for å nytta termen, på ein eller annan måte er knytt til aspekt ved autisme (i alle fall det ho oppfattar som aspekt ved autisme), dvs. at metaforbruken hennar er basert på subjektivt oppfatta likskap(ar) mellom autisme og den politiske debatten. Indikasjonar på dette er å finna i den umiddelbare konteksten til uttrykket *politisk autisme*, der Clemet parafaserer metaforen «politisk autisme» slik: «alle er ekstremt opptatt av små og ganske uviktige saker, samtidig som de er uten vilje (eller evne?) til å ta opp de store og viktige, prinsipielle sakene.» Clemet sitt val av autisme som metafor kan i tillegg vera motivert av ein konnotasjon som dreiar seg om det Frith (2008: 83) kallar «the typically strong egocentrism of people with autism spectrum disorder». Politiske aktørar som heller driv med «retorikk, spill og taktikkeri» enn å faktisk drøfta den alvorlege situasjonen i eit større, internasjonalt bilete, kan oppfattast som egosentriske, usosiale, uempatiske, ufleksibile og avsondra frå omverda.

Clemet er ikkje utdanna psykiater, og dermed er ho ikkje autorisert til å diagnostisera reell autisme hjå andre menneske. Det er strengt teke heller ikkje det ho gjer i blogginnlegget sitt. Ho skriv at «Det **virker som** en form for *po-*

litisk autisme»,¹⁶ dvs. at ho refererer til eit inntrykk heller enn eit faktum. Jamfør dette med den alternative formuleringa *Dette er politisk autisme*, som er ein påstand utan atterhald. Det kan vera reelt at debatten for Clemet personleg verkar som ei form for autistisk åtferd frå politiske aktørar; at sjølv om ho veit at ingen av dei er diagnostiserte med autisme, så utviser dei det ho oppfattar som autistisk åtferd. Og medisinsk sett er ikkje dette heilt utenkjeleg. Michael B. Lensing ved Nasjonalt kompetansesenter for nevroutviklingsforstyrrelser og hypersomnier hevdar at vi alle har eit snev av ASD:

– Vi har alle «autismesymptom» i oss, nokon meir enn andre. Det er først når desse symptoma byrjer (sic) å skape problem i kvardagen at ein set diagnose [...] Vi må setje ein strek ein stad, den går vanlegvis når vi ser at symptomene (sic) er så alvorlege at dei blir funksjonsnedsetjande [...] Viss diagnosetrekka ikkje utløyser store problem i kvardagen er det ikkje grunnlag for å setje ein diagnose, trass i at autisme-trekk kan vere tilstades (sic). (Referert av Andreassen 2016)

Det er altså ikkje noko skarpt skilje mellom menneske som er diagnostiserte med ei autismspekterlidning, og det som menneske med autismspekterdiagnosar ifølgje Lensing kallar for «neurotypicals» (dvs. menneske utan ein ASD-diagnose). Det følgjer av dette at ein person kan befinna seg i autismspekteret i høve til karaktertrekk, men fungera så bra at han likevel ikkje vert diagnostisert.¹⁷

Ein kan dermed argumentera for at «autistisk åtferd» er eit fenomen knytt til menneskeleg åtferd generelt, ikkje berre til menneske med ein autismediagnose.¹⁸ I blogginnlegget brukar Clemet *autisme* metonymisk for å referera til 'åtferd som tradisjonelt er assosiert med autisme'. Det er åtferda til debatt deltakarane Clemet karakteriserer. For ein person som er diagnostisert med ei lidning i autismspektrumet, er årsaka til åtferda autismelidninga, for ein som ikkje har ein slik diagnose, er årsaka per definisjon ikkje ei autismelidning, i og med

16. Merk: Uthevingar med **feit skrift** i Clemet-sitata i denne artikkelen er mine.

17. Ein teori om autisme går t.d. ut på at den autistiske hjernen er ei ekstrem utgåve av den mannlige hjernen (Baron-Cohen 2002). Det følgjer av denne teorien at menneske med ein ASD-diagnose er i den ekstreme enden av ein skala som omfattar alle typar hjernar, og at mange menn har ein hjerne som er ei noko meir balansert utgåve av autisthjernen.

18. Med det meiner eg at *åtferda* kan likna, men dei underliggjande *årsakene* og mekanismane bak åtferda er ikkje nødvendigvis identiske for ein person med ASD-diagnose og ein person utan ASD-diagnose som utviser «autistisk åtferd».

at autismespekterlidningar er definerte som såkalla gjennomgripande utviklingsforstyrningar med funksjonsnedsetjing.

Så langt kan Clemet sin metafor seiast å innebera ei påpeiking av reelle likskapar mellom åtferda til menneske med og menneske utan ein autismediagnose. Men det menneske diagnostiserte med ASD i regelen derimot ikkje gjer, er å driva det Clemet i blogginnlegget kallar «retorikk, spill og taktikkeri». Metaforen «spill» harmonerer ikkje med autismemetaforen. Menneske med ASD har generelt vanskar med sosialt samspel, og dei er ofte langt ifrå å vera retoriske meistrar. Dei har problem med å suspendera bokstaveleg sanning til fordel for det å «lata som», og med det å forstå at/når andre lèt som. Dei manglar evna til å ta andre sitt perspektiv, eller å lesa andre. Det er grunnen til at dei har vanskar med vitsar, ironi, metafor og liknande (Geary 2011). Så språkbruken til Clemet høver ikkje når det gjeld dette aspektet av autismediagnosen. Dette er typisk for mange metaforar. I likskapsbaserte metaforar vert berre eitt eller nokre få av aspekta ved kjeldedomenet nytta for å omgrepsleggjera måldomenet (Kövecses 2010).

Karakteristikken som Clemet kjem med av aktørane i flyktningdebatten, er hennar subjektive syn, ei politisk ytring og ei impresjonistisk skildring som langt frå alle vil vera samde i. Det ho kallar høvesvis «små og ganske uviktige saker» og «de store og viktige, prinsipielle sakene» har kanskje ei heilt anna vektig og ein heilt annan relevans for andre.¹⁹ Dette står i kontrast til diagnostisering av reell ASD, som går føre seg etter strenge prinsipp og kriterium, og som berre autoriserte fagfolk har løyve til å gjera.

Kva er problemet med Clemet sin metaforbruk? Er det det at ho er upresis i bruken av termen *autisme*? Det er ikkje nødvendigvis tilfellet, kanskje delvis tvert om. Er det fornærmande for deltakarane i flyktningdebatten at åtferda deira vert omtalt som «politisk autisme»? Viss dei meiner det, ville det gjerne ikkje vera bra å gå ut med det offentleg, for det ville implisera ei nedvurdering og stigmatisering av menneske som faktisk er diagnostiserte med autisme. Det er vesentleg mindre problematisk for ein person med de facto autisme eller ein pårørande å gå offentleg ut med at ein føler seg krenkt av språkbruken til Clemet.

Men dette inneber ikkje at ordbruken til Clemet er uproblematisk i høve til dei ho omtalar i blogginnlegget sitt. Språkbruken til Clemet kan gje assosiasjonar til koplinga mellom eit domene som vi kan kalla FOLK SOM IKKJE

19. Jamfør den metaforiske koplinga mellom viktighet og fysisk storleik: Dess viktigare noko er, dess større er det, metaforisk sett.

DELER MITT SYN / OPPFØRER SEG PÅ EIN MÅTE EG IKKJE SYNEST OM og domenet FOLK SOM ER MENTALT SJUKE/HANDIKAPPA. Denne forma for tankegang fekk som kjent groteske utslag i Sovjetunionen, der dissidentar vart diagnostiserte som schizofrene og sperra inne på mentalsjukehus (Ottosson 2006). Å tilleggja andre suboptimal mental og/eller sosial funksjon på bakgrunn av usemje og antipati er ei utbreidd form for undergraving, intoleranse og respektløyse. No ville gjerne Clemet ha forsvart seg mot denne påstanden med at ho karakteriserer åtferd og debattstil, ikkje personar, men årsak-effekt-forhold er sterkt assosierte kognitivt, og personlege eigenskapar og åtferd er i regelen oppfatta som høvesvis årsak og effekt (Feyaerts 1999: 321), slik at ein karakteristikk av åtferda til nokon lett vert oppfatta som ein karakteristikk av personen.

Noko som kompliserer stigmatiseringsspørsmålet ytterlegare, er at Clemet snakkar om *autisme*, men denne termen refererer til eit vidt spekter som strekkjer seg frå tilfelle med gode intellektuelle evner og normalt språk (Aspergers syndrom) til tilfelle med manglande språk og tilleggsdiagnosar som alvorleg psykisk utviklingshemming. Ved å nytta den upresise termen *autisme* krenkjer Clemet potensielt diagnostiserte menneske og deira pårørande over heile spekteret. Aspergers syndrom / høgtfungerande autisme er karakterisert ved normal intelligens og fungerande språk, men òg ved mangel på «sosiale antenner» og innsnevra interessefelt. Denne forma for autisme kan seiast å vera eit meir sannsynleg intendert kjeldedomene frå Clemet si side enn t.d. barneautisme, som ofte kan innebera lågt funksjonsnivå, kommunikasjonsforstyrningar, sjølvskading, aggressiv åtferd og trong for heiltidsomsorg livet ut. Men sidan Clemet ikkje spesifiserer dette, kan det godt vera at det er pårørande til born med barneautisme som vert mest såra og opprørte over språkbruken hennar, sjølv om barneautisme ikkje var del av motivasjonsgrunnlaget for metaforen (jf. reaksjonane refererte i del 5). Samstundes risikerer dei som kritiserer språkbruken til Clemet, å krenkja høgtfungerande ASD-diagnostiserte ved å slå dei saman med meir lågtfungerande ASD-diagnostiserte. Gjennom å referera til heile spekteret som «svake grupper» forsvarer ein dei lågtfungerande, men stigmatiserer samstundes indirekte dei høgtfungerande.

Det er generelt akseptert å kritisera og kanskje til og med latterleggjera sine likestilte eller overordna, men ikkje dei som mentalt, sosialt eller på andre måtar er underlegne ein sjølv. Mange profilerte personar har til og med hevda at dei ser det som ei ære å bli parodierte. Ved å kritisera aktørane i flyktningdebatten anerkjenner Clemet desse implisitt som sine likemenn, samstundes som ho karakteriserer åtferda deira som «autisme». Å frita heile autismspekteret frå kri-

tikk, ansvarleggjering og metaforiske/hyperbolske samanlikningar med andre grupper med den grunngevinga at gruppa er «svak», kan tenkjast å vera problematisk i høve til dei som tilhøyrrer den høgtfungerande enden av spekteret. Kva viss Clemet hadde nytta det hypotetiske uttrykket *politisk Aspergers*? Å mana til unngåing av bruk (metaforisk så vel som ikkje-metaforisk) av visse termar impliserer at termene har negative konnotasjonar, som Jim Sinclair i nevrodiversitetsrørsla påpeikar.

Samstundes kan metaforbruk i seg sjølv lett forsterka, skapa eller sementera slike negative konnotasjonar. Konnotasjonar er noko som finst i hovudet på individet, og det vil variera kva assosiasjonar den enkelte får når han høyrer eller les ordkombinasjonen *politisk autisme*, noko dei ulike reaksjonane som er refererte til i del 5, illustrerer. Konteksten som ord opptrer i, kan òg ha følgjer for korleis mottakar oppfattar ordet. I det følgjande vert derfor Clemet sin språkbruk nærare undersøkt. Først vil eg analysera uttrykket *politisk autisme* meir inngåande ved hjelp av metafor- og metonymiteori. Deretter undersøker eg kor metaforisk uttrykket kan seiast å vera. Til sist vert den direkte tekstlege konteksten uttrykket opptrer i hjå Clemet, klassifisert etter metaforsignaliseringsmodellen til Goatly (2011).

8 Kognitiv-semantisk analyse av biletbruken i uttrykket *politisk autisme*

Uttrykket *politisk autisme* kan seiast å innehalda både metafor og metonymi. Ifølgje Cameron & Maslen (2010: 102) har ein med eit språkleg metaforuttrykk å gjera dersom eit språkleg element «[...] can be justified as somehow anomalous, incongruent or ‘alien’ in the on-going discourse, but [...] can be made sense of through a transfer of meaning in the context». På basis av oppfatta likskapar kan aspekt ved kjeldedomenet verta tilordna aspekt ved måldomenet utan at ramma for diskursen vert endra; måldomenet er framleis i fokus. Inkongruensen eller anomalien i Clemet sin språkbruk består i at to separate domene, POLITIKK (nærare bestemt flyktningdebatten) og PSYKIATRI (nærare bestemt autisme), vert kopla saman. Denne koplinga vert uttrykt språkleg ved at adjektivet *politisk* vert nytta attributivt til substantivet *autisme*. *Autisme* kan seiast å vera ein «framand inntrengjar» i diskursen om måldomenet FLYKTNINGDEBATT, sidan folk flest ikkje tradisjonelt assosierer politiske debattar med autisme. Somme av reaksjonane på biletbruken til Clemet tyder på at metaforbruken ikkje er vellukka, på den måten at ordet *autisme* heller enn å kasta lys over fenomenet politisk debatt vert oppfatta som ein så framand og forstyr-

rande inntrengjar i diskursen at fokuset faktisk vert dreia vekk frå temaet for teksten og over på temaet reell autisme.

Metonymien består i å referera til «autistisk» åtferd, eller autisme-liknande åtferd, ved hjelp av namnet på ein psykiatrisk tilstand: *autisme*. Ved å referera til åtferda ved hjelp av ei postulert årsak til åtferda tek ein i bruk ein ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi. Dette styrkjer tolkinga av utsegna som ein metafor heller enn t.d. ein hyperbol, for sjølv om ein kan hevda at menneske som ikkje har ein ASD-diagnose, kan oppføra seg på ein måte som liknar åtferda til dei som har ein slik diagnose, er som sagt ikkje *årsaka* til åtferda nødvendigvis den same for dei to gruppene. Ytringa til Clemet er derfor ganske kraftig, då ho ikkje nøyer seg med å skildra åtferda som «autistisk», men indirekte framstiller partane i debatten som «autistar». Autismen i debatten må per definisjon liggja hjå dei som deltek i debatten, for ein «autistisk» debatt føreset «autistiske» debattantar. Clemet gjer metonymiske sprang frå ein observasjon av åtferd i ein politisk debatt (skeiv dekning, retorikk, spel, taktikkeri, flisespikkeri = «autistisk åtferd») til å resonnera rundt tankegangen til dei som deltek i debatten (opp-tekne av små detaljar, ignorerer heilskapen og dei store spørsmåla = «autistisk tankegang»), til å kategorisera deltakarane («autisme»). Berre *åtferda* til debattantane er direkte observerbar for Clemet (og andre), ikkje tankegangen deira. Det å snakka mykje om eit tema A framfor eit anna tema B inneber ikkje automatisk at ein berre er interessert i A og aldri tenkjer på B. Dette gjeld særleg dersom tema B er komplekst, omfattande, vanskeleg og kontroversielt, som tilfellet er med dei overordna spørsmåla som er knytte til flyktningkrisa.

Clemet sjølv skriv eksplisitt i apologien sin at ho nytta *autisme* som metafor. I det følgjande skal eg undersøka korleis og i kva grad termen *autisme* er nytta metaforisk i teksten til Clemet.

8.1 Kva refererer ordet autisme til i bloggteksten til Clemet?

Clemet skriv i apologien sin at ho nyttar diagnosen (rettare sagt eit samlenamn for heile autismediagnosespekteret) metaforisk, noko som ifølgje ho er vanleg praksis: «I den politiske debatten, både på norsk og andre språk, brukes ulike diagnoser hyppig som metaforer.» Vidare skriv ho: «Og da er det selvsagt ikke ment som en karakteristikk av dem som har disse diagnosene.» I si fagspråklege og vitskapelege tyding vert desse termene nettopp nytta utelukkande til å referera til og karakterisera diagnosar og personar som har desse diagnosane. Metaforisk bruk inneber at aspekt ved kjelddomenet vert tilordna måldomenet, og at kunnskap om kjelddomenet vert nytta for å omgrepsleggjera og resonnera rundt måldomenet (Schön 1979; Thibodeau & Boroditsky 2011). Val av kjel-

dedomene er ikkje tilfeldig, men tvert imot motivert av oppfatta likskapar mellom mål- og kjeldedomene. (Kvifor skulle Clemet bruka termen *autisme* metaforisk viss ikkje ei eller anna form for samanlikning mellom politisk debatt og autisme var intendent?) Og ved å kritisera ein praksis ho meiner er uheldig, eksplisitt både som «[p]roblemet» og som «autisme», signaliserer ho samstundes implisitt ei haldning til menneske med ein ASD-diagnose, intendent eller ikkje-intendent.

Meyer & Mackintosh (2000) presiserer at determinologisk utvatning inneber at sendar ikkje intenderer å bruka termen i den opphavlege tydinga, men at noko av den opphavlege tydinga likevel kan verta aktivert i samband med slik bruk. Utvatning kan skje på ulike måtar og i ulik grad, t.d. ved trinnvis semantisk utviding eller generalisering. Slik eg ser det, heng typen og graden av semantisk utvatning av psykiatriske fagtermar saman med kva den determinologiserte termen vert nytta om. Når psykiatriske termar vert nytta om ikkje-menneskelege fenomen, som t.d. filmplot (sjå del 3), er dei klårt metaforiske. Når psykiatriske fagtermar vert nytta om menneskeleg åtferd, vert det straks vanskelegare å avgjera om termene er nytta metaforisk, hyperbolsk eller i konkret tyding, ikkje minst sidan grenseoppgangen mellom normalitet og psykopatologi er så vanskeleg og omstridd. For at uttrykket *politisk autisme* skal kvalifisera som metafor, må ein kunna visa til at to ulike domene er kopla saman. POLITIKK og AUTISME er i utgangspunktet to vidt forskjellige domene. Men på den andre sida er autismeliknande åtferd ikkje avgrensa til diagnosen autisme, og politikk er menneskeleg aktivitet, slik at domena POLITISK DEBATTERING og AUTISTISK ÅTFERD i alle høve er mykje nærare kvarandre enn t.d. FILMPLOT og ANOREXIA NERVOSA.

Goatly (2011: 18) skil mellom det han kallar approksimative metaforar og overføringsmetaforar, der førstnemnde er karakteriserte ved at avstanden mellom tankeinnhaldet og ytringa er relativt liten, sistnemnde ved at avstanden er større. Jmfør relevansteorien, der ein ser metaforar som plasserte langs den eine enden av eit kontinuum som òg inkluderer hyperbolsk, «loose» og konkret bruk av språklege element (Sperber & Wilson 2008). Clemet sin bruk av termen *autisme* kan kanskje best sjåast som ein approksimativ metafor. Goatly (2011: 18) skriv at approksimativ språkbruk anten kan vera medviten eller oppstå som følgje av at sendar ikkje har noko anna val enn å vera omtrentleg «because there is no single-term or sufficiently economical expression to refer more exactly». Det kan altså tenkjast at Clemet i farten ikkje fann nokon meir presis, konsis og dekkjande måte å uttrykkja seg på. Eller det kan tenkjast at bruken på eit eller anna vis er meir medviten. Somme knyter nemleg bruk av metaforsigna-

lisering til såkalla *deliberate metaphors*, som vert kontrasterte med metaforar som er *non-deliberate* (Steen 2008) eller òg *conventionalized* (Cameron 2003). Ifølgje Steen (2008) er distinksjonen *deliberate/non-deliberate* knytt til dei kommunikative eigenskapane til metafor, og han presenterer følgjande definisjon:

I propose that metaphor is used deliberately when it is expressly meant to change the addressee's perspective on the referent or topic that is the target of the metaphor, by making the addressee look at it from a different conceptual domain or space, which functions as a conceptual source. In cases such as *Juliet is the sun*, this is precisely what is being asked of the addressee. The utterance expresses a blatant falsehood, while drawing attention to the new information presented at the end of the sentence that causes the falsehood, *sun*. It cannot be anything but a deliberate invitation for the addressee to adopt a different perspective of Juliet from a truly alien domain that is consciously introduced as a source for reviewing the target. (op.cit.: 222)

Den teoretiske storleiken *deliberate metaphor* ser ut til å vera knytt til fleire ulike definisjonar og er omdiskutert, sjå t.d. Steen (2008; 2015), Gibbs (2015a; 2015b).²⁰ Ein av grunnane til dette kan vera at det ikkje er heilt klårt korleis ein skal forstå termar som *deliberate*, *expressly meant* og *consciously* i denne samanhengen (jf. sitatet frå Steen over), og korleis ein skal komma fram til ein operasjonell definisjon av *deliberate metaphor*.²¹ Held det at sendar på eitt eller anna nivå er medviten om eller merksam på at han nyttar ei form for biletleig og upresist språk, eventuelt om at han meir spesifikt nyttar metafor, som Clemet rapporterer i apologien sin at ho er klar over (sjølv om dette kanskje kan vera ei innsikt ho har fått i ettertid), eller må den aktuelle metaforen vera fullt ut overlagt og tilsikta, dvs. utpønska og skreddarsydd av sendaren for å oppnå dei retoriske måla hans? Og korleis skal metaforforskarer oppnå sikker kunnskap om dette? Steen (2015: 69) skriv at «deliberate metaphor is not the same as deliberative metaphor», og at «[t]he point is: speakers and writers do occasionally ponder over their production process and can then choose to employ a device like a metaphor as a metaphor» (op.cit.: 68). Det er vanskeleg å sjå korleis eit observert tekstleg døme på signalisert metaforbruk skal kunna gje noko sikkert grunnlag for å vurdera om og ev. i kor stor grad sendar sin metaforbruk er *de-*

20. Temaet er òg diskutert i ei rekkje artiklar i det første nummeret av tidsskriftet *Metaphor and the Social World* (2011).

21. Jamfør at Steen (2008) vedgår at òg *non-deliberate* metafor kan kallast intendert, då all språkbruk er intendert i ein eller annan forstand.

liberate i tydinga ‘fullt medviten, overlagt, tilsikta, gjennomtenkt’. Men metaforisering i den direkte tekstlege konteksten kan i alle fall tyda på at sendar, i det minste på eitt eller anna medvitsnivå, er merksam på at han uttrykkjer seg omtrentleg og/eller ukonvensjonelt. Metaforiseringa til Clemet vil bli analysert i detalj i del 8.2. Jamfør det Cameron & Deignan (2003: 158) etter analysar av to korpus konkluderer om bruk av metaforisering, eller *tuning devices*, som dei kallar det:

Considering the evidence from both the small and large corpora, what seems to determine whether a tuning device is required, and whether more than one is used, may be the metaphor’s «expectedness» in a particular discourse context rather than the degree of conventionalization per se. Factors contributing to whether a metaphor might be expected or otherwise includes its conventionality, but also the ease with which the hearer will be able to match the Vehicle with the intended Topic, the existence or otherwise of other linguistic clues to interpretation, and its fit with the register of the cotext.

Uttrykket «politisk autisme», som nytta i Clemet sin tekst, kan seiast å vera både relativt ukonvensjonelt og medføra eit stilskifte i teksten. Ein del av reaksjonane på bruken hennar av uttrykket tyder då òg på at mottakarane ikkje nødvendigvis forstår og/eller aksepterer motivasjonen for å kopla autisme til politisk debatt. Clemet på si side understrekar i apologien sin at det å nytta psykiatriske diagnosar som metafor er etablert språkleg praksis i den politiske debatten, noko som kan tolkast som at ho sjølv oppfattar sin eigen metaforbruk som til ein viss grad konvensjonell og ukontroversiell i denne settinga. Vidare forsikrar ho om at ho ikkje meinte å karakterisera autisme eller menneske med autisme. Med Meyer & Mackintosh (2000) kan ein seia at Clemet her ser ut til å peika på at ho nyttar termen *autisme* i semantisk utvatna og abstrahert tyding. I og med at Clemet opplyser om at ho er vand med at psykiatritermar er nytta metaforisk i politiske samanhengar, er truleg den abstraherte, utvatna tydinga (som ifølgje Meyer & Mackintosh (2000) ikkje lenger denoterer det same fenomenet som det termen gjer i fagleg samanheng) den tydinga ho hadde i tankane då ho nytta uttrykket. Og det kan godt tenkjast at den utvatna og metaforiske tydinga til autismerelaterte termar generelt er basert på folkelege førestillingar om berre den meir høgtfungerande enden av ASD-spekteret. Desse diagnosane ser ut til å vekka interessa til allmenta. Det er t.d. i seinare år blitt relativt vanleg å sjå ein (hovud)karakter med trekk som er assosierte med As-

pergers syndrom / høgtfungerande autisme, i TV-seriar, jf. t.d. den skandinaviske krimserien «Broen», sjå og Furlong (2013).

Om det likevel er rimeleg å tolka metaforbruken til Clemet som «ein medviten invitasjon til å sjå den politiske debatten i eit nytt lys (her: domenet (REELL) AUTISME)», og dermed som eit døme på *deliberate metaphor* i Steen sin forstand, er ikkje utan vidare opplagt, særleg fordi metaforbruken til Clemet òg kan seiast å vera approksimativ heller enn å føra saman to vidt forskjellige domene. Steen (2008: 224) sitt døme på *deliberate metaphor*, *Juliet is the sun*, er i slekt med metaforar som «anorektiske filmplot» i det at dei nyttar «a truly alien domain» (loc.cit.) som kjeldedomene, og uttrykkjer «a blatant falsehood» (loc.cit.). Korleis approksimative metaforar relaterer seg til *deliberate/non-deliberate*-skiljet, er ikkje drøfta i Steen (2008), men som nemnt er både mål- og kjeldedomene i Clemet sin metafor knytte til menneskeleg åtferd, slik at ein kan argumenterera for at kjeldedomene ikkje eigentleg er «truly alien» i høve til måldomenet, så lenge ein går ut frå at termen er nytta i ei utvatna tyding basert på førestillingar om høgtfungerande autisme.²² Motsetnaden mellom Clemet sitt syn på metaforbruken sin og det synet som vert kommunisert i mange av reaksjonane på Clemet sin metaforbruk, kan sjåast i samanheng med noko Steen (2008: 226) peikar på, nemleg at ein bør skilja mellom metaforproduksjon og metaforresepsjon, i det at «what was deliberately coded as metaphorical in production does not always have to be taken up as such in reception, or that what is experienced as deliberately metaphorical in reception was not necessarily meant as such». Clemet sin metaforbruk treng altså ikkje nødvendigvis vera overlagt, men det kan verka som om somme av mottakarane oppfattar metaforbruken som ein medviten invitasjon til å samanlikna to ulike domene, jf. t.d. Freddy de Ruiten, som m.a. kritiserte Clemet for «[å] bruke svake grupper som bilde på noe negativt» (Andersen 2016). Medan Clemet truleg hadde ein utvatna og abstrahert versjon av termen for auga (jamfør bruken av *politisk* som premodifiserar, sjå 8.2.3) kan dei som reagerte mest negativt

22. Jamfør Goatly (2011: 18), som kontrasterer to døme på høvesvis approksimativ talbruk og den approksimative metaforen *My mother was as near a whore as makes no matter* (sistnemnde døme har Goatly hentafrå boka *Free Fall* av William Golding). Goatly hevdar at der førstnemnde døme er *deliberate*, er sistnemnde resultat av at sendar ikkje har noko anna val enn å vera omtrentleg, fordi «there was no simple, ready-made concept conveniently packaged in a single noun phrase which would have conveyed this thought and feeling economically. So the expression he used was the most relevant and effective one to achieve the strikingly disrespectful effect of categorizing his mother as a whore». Goatly set altså ikkje likskapsteikn mellom metaforansjalisering og *deliberate* metaforbruk.

på Clemet sin metaforbruk, i all hovudsak diagnostiserte og pårørande, ha fått aktivert den populariserte, ikkje-metaforiske tydinga til termen *autisme* (som inkluderer kunnskap om den lågtfungerande enden av spekteret), sidan det er den tydinga av termen dei sannsynlegvis er vande med å bruka så vel som møta i sin kvardag.

8.2 *Analyse av metaforsignalisering i blogginnlegget*

Goatly (2011: 178) hevdar at sidan metaforbruk er «a risky communicative strategy, not always easily interpretable», så treng vi ofte tekstleg kontekst for å letta tolkinga, slik at metaforen skal bli oppdaga (metaforsignalisering), pluss eventuelt at måldomenet vert gjort eksplisitt (spesifisering/indikering av måldomenet). Den underliggjande oppfatta likskapen mellom mål- og kjeldedomene som motiverer metaforbruken, kan òg bli eksplisert (i form av spesifisering av motivasjon for metaforen). Cameron & Deignan (2003), som har studert metaforsignalisering i to talekorpus, skriv at den tekstlege konteksten som omgjev metaforar direkte, kan ha ulike funksjonar: signalisera at utsegna er metaforisk; gje leietrådar til korleis metaforen skal tolkast; justera styrken til metaforen; visa atterhald i høve til kor passande eller akseptabel metaforen er; signalisera ein uventa eller pragmatisk utfordrande tekstpassasje. Metaforidentifikasjonsprosedyren MIPVU inkluderer m.a. det å identifisera og merka ord som fungerer som metaforsignal. MIPVU har følgjande definisjon av metaforsignal: «Lexical signals of cross-domain mappings are those words which alert the language user to the fact that some form of contrast or comparison is at play» (Steen et al. 2010: 40).

Som vist over opptre uttrykket *politisk autisme* i følgjande setning i Clemet sin tekst: «Det virker som en form for *politisk autisme*, der alle er ekstremt opp-tatt av små og ganske uviktige saker, samtidig som de er uten vilje (eller evne?) til å ta opp de store og viktige, prinsipielle sakene.» I denne setninga er det fleire språklege element som kan seiast å på ulike vis signalisera metaforen og letta tolkingsarbeidet til mottakar. I det følgjande vert desse elementa drøfta eitt for eitt.

8.2.1 *virker som*

Metaforbruken til Clemet er for det første signalisert ved verbet *virker*. Goatly (2011: 198) kallar denne spesifikke typen metaforsignalisering for «similes and mental processes of perception»:

Seem/appear are used to modulate statements which an individual character believes, if only for a moment, to be literally true. With them the author signals to the reader that she should have doubts about the truth of the statement.

Virker kan altså tolkast som eit språkleg verkemiddel som (forsøksvis) tek noko av brodden av den etterfølgjande metaforen, og han framhevar den subjektive vurderinga som ligg til grunn for metaforbruken. Ordet *virker* er i Clemet sin tekst direkte etterfølgt av ordet *som*. Eksplisitte samanlikningar med samanlikningsord som *som* vert kalla similar. Ein språkleg metafor inneheld per definisjon alltid språklege element som er nytta i overført tyding, men dette er ikkje tilfellet for similar, då referansen til kjelddomenet ofte kan seiast å vera direkte i similar, sjå Steen et al. (2010: 57–58). Sams for metaforar og similar er at element frå to ulike domene vert tilordna kvarandre. Innanfor kognitiv metafor-teori vert derfor similar ofte rekna som ei form for metafor (Semino 2008; Steen et al. 2010; Goatly 2011). Goatly (2011: 194–195) reknar samanlikningsord som ein type metaforsignalisering.

8.2.2 *en form for*

Frasar som *en form for* fungerer òg metaforsignaliserande, ifølgje både Cameron & Deignan (2003) og Goatly (2011). Førstnemnde skriv følgjande om denne typen frasar:

Sort of and *kind of* also seem to have a tuning function and can be used [...] to signal that a stretch of discourse coming up may be less than straightforward to interpret. This can be regarded as an attempt to cushion any semantic mismatch between the metaphor and its referent. (Cameron & Deignan 2003: 156)

Ifølgje Cameron & Deignan (2003) kan altså bruk av slike frasar vera motivert av eit ønskje om å førebu lesaren på eit semantisk «sjokk» og å dempa dette sjokket. Vidare rapporterer dei å ha funne at *kind of* kan nyttast til å markera «a shift of register», dvs. eit stilsifte, anten frå ein formell til ein uformell stil eller vice versa. Clemet sin bruk av uttrykket «politisk autisme» kan som nemnt i del 8.1 seiast å vera eit tilfelle av stilsifte frå det relativt formelle og saklege til det uformelle og subjektive. I Goatly sin metafortypologi kan slike frasar signalisera ei rekkje ulike metafortypar (og i tillegg sjølvstg ha ei bokstaveleg tyding, som indikator for hyponym–hyperonym-relasjonar)²³. Goatly (2011:

23. I MIPVU vert desse frasane ekskluderte av nettopp denne årsaka: «We exclude more general signs of all indirectness, such as *sort of*, *kind of*, and so on, since it is not al-

190f.) skriv at denne typen frasar, som han kallar *superordinate terms*, er «extremely prevalent as markers», og at den semantiske funksjonen til slike frasar kan:²⁴

1. vera reint metaforsignaliserande (‘«politisk autisme»’)
2. markera at metaforen er approksimal, dvs. inneber upresis språkbruk fordi ein manglar eit meir treffande uttrykk (‘≈ politisk autisme’)
3. markera at det omtalte fenomenet er ein undertype av fenomenet som er referert til vha. metafor (‘den type autisme som vi finn på det politiske feltet’)
4. markera at det omtalte fenomenet tilhøyrrer den spesifikke undertypen som premodifiseraren viser til (‘ei politisk form for autisme’)

Det er ikkje mogeleg å seia noko sikkert om kva semantisk funksjon *en form for* har i Clemet sin tekst, men funksjon nr. 2, markering av approksimal metafor, er truleg ein sterk kandidat, jf. drøfting i del 8.1. Ifølgje Goatly (2011: 190–1) er dette den mest frekvente funksjonen til denne frasetypen: «They²⁵ often suggest that, after an unsuccessful search for a non-existent descriptive lexical item, recourse has been made to approximation to fill this lexical gap.» Han skriv vidare at:

[...] Further evidence of their Approximative nature is found in the patterns of their premodification. It is common to find adjectives which insist that the phenomenon being observed is not typical or prototypical of the category to which it is being allocated. (loc.cit.)

Dette fører oss over til det adjektivet som premodifiserer substantivet *autistisk* i Clemet sin tekst – og som dermed kan indikera markering av approksimativ metaforbruk ifølgje Goatly – nemleg *politisk*.

8.2.3 *politisk*

Metaforen er signalisert og måldomenet eksplisert ved at Clemet har spesifisert (eller i alle fall indikert) kva slags form for «autisme» det er snakk om, eller

ways clear that they signal metaphoricity or other aspects of discourse.» (Steen et al. 2010: 41)

24. Parentesane er mine og viser kva tyding *politisk autisme* har i dei ulike typane Goatly (2011) skisserer opp.

25. Her refererer Goatly til dei ulike uttrykka i kategorien han kallar *superordinate terms*, dvs. (a) *kind of/sort of/type of/form of*.

kva felt «autismen» er observert på. Adjektivet *politisk* står attributivt til substantivet *autisme* i formuleringa.

Adjektiv har tre ulike semantiske funksjonar: identifiserande, karakteriserande og klassifiserande (Bache 1978; Kemmerer 2000). Adjektivet *politisk* fungerer klassifiserande i Clemet sin tekst, som informasjon om kva type autisme det her er snakk om. Klassifiserande adjektiv kan i motsetnad til karakteriserande adjektiv vanskeleg stå predikativt, og dette er tilfelle for adjektivet *politisk* her. Parafraseringa **en form for autisme som er politisk* er ikkje gangbar i denne konteksten.

Warren (1984) hevdar at det er eit avgrensa antal semantiske relasjonar mellom adjektiv og substantiv som opptrer regelmessig. Relasjonen mellom *politisk* og *autisme* kan etter hennar modell analyserast som ‘skjer i/på’, dvs. at «politisk autisme» er autisme (i tydinga ‘autistisk åtferd’) som skjer på det politiske feltet. Adjektivet *politisk* fungerer altså klassifiserande fordi det refererer til kva (abstrakt) felt autismen er lokalisert på, det karakteriserer ikkje autismen.²⁶

Konstruksjonen *politisk autisme* signaliserer metaforen og eksplikerer måldomenet (POLITIKK) på ei og same tid: Medan substantivet *autisme* utan attributt kan tolkast anten bokstaveleg eller metaforisk, kan frasen *politisk autisme* berre tolkast metaforisk, sidan «politisk autisme» ikkje er definert inn i autismspekteret, og heller ikkje inn i andre former for reelle psykiske forstyrringar (som t.d. autisme ved schizofreni, som i fagfeltet av og til vert kalla *schizofren autisme*). Ifølgje Dunn (2013) kan språklege metaforuttrykk delast i to typar:

- 1) kjeldedomenet er eksplisitt, måldomenet er implisitt, dvs. at uttrykket kan tolkast anten bokstaveleg eller metaforisk (t.d. *x sparka y*, som kan tolkast som ‘x støyte til y med foten’ eller som ‘x sa opp y’)
- 2) både kjelde- og måldomene er eksplisitte, og ei bokstaveleg tolking er umogeleg (t.d. *åndeleg føde, froskemann, idétørke*)

Uttrykket *politisk autisme* høyrer til sistnemnde type, då det ikkje kan tolkast bokstaveleg. Goatly (2011) kallar denne typen «metaforar med (mål)domene-

26. Jamfør oxforddictionaries.com sin definisjon av adjektivet *political*, der ei av tydingane er «(derogatory) Done or acting in the interests of status or power within an organization rather than as a matter of principle.» (Oxford University Press 2017). Det Clemet refererer til som «retorikk, spill og taktikkeri» i blogginnlegget sitt, er konnotasjonar av adjektivet *politisk* i denne tydinga.

signalisering» og hevdar at tekstleg kontekst som gjev ein peikepinn om kva måldomenet er (typisk eit adjektiv eller substantiv som premodifiserer det metaforisk nytta ordet), ofte er knytt til mentale domene, menneskeleg aktivitet eller sosiale rom, sidan metafor typisk konkretiserer abstrakte domene (jf. at politikk og politisk debatt, som er måldomenet i Cletmet sin metafor, er ei form for menneskeleg og sosial aktivitet). Autisme er rett nok ikkje noko konkret kjeldedomene, men autistisk åtferd er konkret, dvs. direkte observerbar. Metonymien DIAGNOSE FOR ÅTFERD ASSOSIERT MED DIAGNOSEN er drøfta i del 8 over.

8.2.4 Spesifisering av motivasjon

Sist, men ikkje minst spesifiserer Cletmet kva som har motivert bruken av AUTISME som kjeldedomene, både før og etter sjølve metaforen:

Problemet er bare at **nesten alt dreier seg om enkeltsaker og detaljer**, retorikk, spill og taktikkeri. Det virker som en form for *politisk autisme*, der alle **er ekstremt opptatt av små og ganske uviktige saker**, samtidig som de er **uten vilje (eller evne?) til å ta opp de store og viktige, prinsipielle sakene**.

Eit sterkt overdrive fokus på små detaljar og mangel på kontekstsensitivitet og oppfatting av heilskapleg meining kan seiast å vera fellesnemnaren som motiverer val av autisme som kjeldedomene i Cletmet sin tekst. Som nemnt kolliderer referansen til «retorikk, spill og taktikkeri» med desse fellesnemnarane, sidan desse fenomena *ikkje* er aspekt ved kjeldedomenet. (Men somme vil gjerne meina at dei høyrer til *måldomenet*, sjå fotnote 16.)

Goatly (2011) nyttar termen *ground* for å referera til motivasjonsgrunnlaget for metaforen, dvs. dei oppfatta likskapane mellom mål- og kjeldedomenet som ligg til grunn for metaforen. Ved at sendar eksplisitt nemner dette grunnlaget, vert tolkingarbeidet til mottakaren letta.

Som vi ser, signaliserer Cletmet metaforbruken sin på ei rekkje måtar, og mykje tydar på at ho nytta termen i utvatna og abstrahert tyding, lik den oxfordictionaries.com fører opp som bityding for *schizophrenic* (sjå del 3). Er det då greitt at ho nyttar *autisme* som metafor?

9 Avsluttande drøfting

Er stigmatiserte grupper som t.d. menneske med autismspekterlidningar best tente med at termene som denoterer diagnosen deira, vert nytta utelukkande om

diagnosen og aldri vert nemnde i andre samanhengar? Eller kan det vera ufarleggjerande at termane vert nytta om menneske som ikkje har diagnosen, men som har ei åtferd og ein stil som kan minna om det som kjenneteiknar dei som har diagnosen? Kan det t.d. vera positivt for personar med ASD å bli samanlikna med leiande og mektige politiske aktørar?

Det som talar mot sistnemnde konklusjon, er at Clemet nyttar termen *autisme* for å kritisera partane i flyktingdebatten, ikkje for å rosa dei. Fenomenet «politisk autisme» vert eksplisitt omtalt som eit problem av Clemet. Det er ikkje rett å kritisera ein person med reell autisme for å oppføra seg «autistisk». Men politiske aktørar som oppviser «autisme» ved å oppføra seg «autistisk», kan velja å oppføra seg annleis, og det er derfor Clemet kritiserer dei såpass kraftig; dei vert stilte til ansvar. (Eller vert dei eigentleg det? Clemet sår eksplisitt tvil om evnene til aktørane i ein parentes: «de er uten vilje (eller evne?)»). Kan ein lasta nokon for ikkje å gjera noko ein ikkje evnar?)

Tilrekelegheit, eller mangel på slik, er ein av skilnadane mellom menneske med psykiatriske diagnosar eller handikapp og «normale» menneske. Sjølv om psykiatriprofessoren Nils Retterstøl (1998: 35) slo fast at «Det er heldigvis ikke noe menneske som er upåfallende», så går det eit skilje (om enn notorisk vanskeleg å trekkja) mellom uønskt åtferd som ein (normal) person står ansvarleg for, og uønskt åtferd som ein (sjuk/handikappa) person ikkje kan lastast for. Menneske med ein ASD-diagnose er t.d. ikkje egosentriske fordi dei er egoistiske, kalkulerande og opptekne av eiga vinning. Dei er egosentriske fordi det er slik hjernen deira fungerer, og denne veremåten skapar store problem og ingen fordelar for dei. Det er nettopp den uønskete åtferda som er kjernen i stigmatiseringsproblematikken. Patologisk åtferd vert oppfatta som patologisk nettopp fordi ho representerer noko som vert oppfatta som eit problem, som teikn på sjukdom, avvik og ein nedsett funksjonsevne. Autismespekterlidningar inneber (i sterkt varierende styrkegrad) nedsette eller manglande evner i høve til ulike funksjonar, som evne til å klara seg sjølv, produktivitet, sosiale evner, empati, kognisjon, kommunikasjon osv. Derfor vert menneske med ein ASD-diagnose omtalte av de Ruitter og Drangsholt som «svake grupper» som «har det vanskelig» og «ikke kan forsvare seg selv» (sjå del 5). Ingen tenkjelege former for korrekt språkbruk kan endra på desse realitetane, sjølv om språkbruk kan endra eller sementera *haldningane* vi har til dei – og ev. haldningane dei med ASD har til seg sjølve og diagnosen sin.

Det er i regelen problematisk at namna på psykiatriske diagnosar vert tekne ut av fagspråket og nytta om tema som ikkje høyrer inn under psykiatrien. Motivasjonen for å gjera det ligg i utgangspunktet som regel nærare ‘misantropisk’

enn ‘filantropisk’ på skalaen. Diagnostiske termar vert ofte nytta som skjellsord av lekfolk til liks med folkelege nemningar, som t.d. forkortingar av forelda fagtermar, av typen «mongo», «dverg» og «hemma». Men det siste desse fagtermene treng, er ytterlegare negative konnotasjonar, i og med at fenomenet dei denoterer i fagleg bruk, er stigmatisert i utgangspunktet.

På den andre sida kan *overdriven* korrekt og forsiktig språkbruk paradoksalt nok forsterka stigmaet og tabuet som heftar ved termane, sidan dette implisitt kan signalisera at t.d. autisme er noko så ille at det er fullstendig uakseptabelt å kalla eit menneske diagnostisert med ei autismespekterlidning *autistisk*, eller å metaforisk/hyperbolsk likna oppførselen til nokon med reell autisme. Ein må finna den rette balansen mellom det å unngå å bruka termane som skjellsord, og det å handsama termane som om dei faktisk *er* skjellsord. Denne problemstillinga gjeld sensitive tema og stigmatiserte grupper meir generelt. Fleire av spørsmåla drøfta i denne artikkelen er relaterte til ein meir ålmenn problematik: språklege framstillingar av sensitive tema, som t.d. seksuell orientering, kjønnsidentitet, fysiske og kognitive funksjonsnedsettingar m.m. Fleire interessegrupper for funksjonsnedsettingar ser ut til å føretrekkja å snakka om identitetar og *pride* heller enn om sjukdommar og diagnosar. Å omtala noko som ein sjukdom heller enn som ein identitet, kan verka stigmatiserande, men på den andre sida er sjukdom og diagnostisering knytte til rettar som t.d. trygdeytningar (Solomon [2012]2013). Autisme er eit illustrerande døme på dette dilemmaet. Den store variasjonsbreidda i autismespekteret gjer at det er vanskeleg å vurdere metaforisk så vel som ikkje-metaforisk språkbruk som gjeld heile spekteret, dvs. bruk av termen *autisme* som samlenamn for alle autismespekterdiagnosane. Der nokre høgtfungerande ASD-diagnostiserte tek til orde for auka toleranse og eit vidare normalitetsomgrep, understrekar pårørande og fagfolk kor invalidiserande ei autismespekterlidning kan vera, og kor viktig det er å få behandling og opptrening, jf. del 2. Dei ulike ståstadane gjer at dei ulike gruppene har diametralt motsette syn på termar som *autist* og *autistisk*: Førstnemnde gruppe oppfattar dei som nøytrale og uproblematiske, sistnemnde som stigmatiserande.

Clemet er – som ho sjølv poengterer i apologien sin – ikkje åleine. Mange velutdanna menneske ser ut til å ha ei viss tilbøyelegheit til metaforisk bruk av psykiatriske fagtermar. Schlier & Lincoln (2014) fann t.d. at termen *schizofreni* vart nytta metaforisk vesentleg oftare i seriøse aviser enn i tabloidaviser. Den kanskje tidlegaste dokumenterte metaforiske bruken av termen *schizofreni* stammar ifølgje McNally (2007) frå ein sentral figur i USA-amerikansk psykologi, G. Stanley Hall, i eit avisintervju i 1916. Og det finst døme på at for-

skarar på andre vitkapsfelt låner inn psykiatriske termar for å skildra nye oppdagingar, som t.d. «schizofrene elektron», sjå Cava (2004), Pfleiderer & Hackl (2007).

Kva er motivasjonen for slik språkbruk? Kvifor ta ein vitkapeleg definert og etablert term ut av fagfeltet der han høyrer heime, og nytta han biletleg for å omtala noko heilt anna? Ifølgje Bierwiazzonek (2013) er det to grunnar til at eit etablert ord utviklar fleire tydingar: Den eine grunnen er at det er eit høl i språket, t.d. når ei ny oppdaging eller oppfinning treng namn. Den andre grunnen er trongen til å vera språkleg kreativ ved å laga poetiske eller uformelle synonym til allereie eksisterande ord. *Politisk autisme* kan moglegvis seiast å vera eit uformelt synonym til andre (metaforiske) uttrykk som *politisk trongsyn*, *politisk flisespikkeri*, *politisk perspektivløyse* el.l. For lekfolk kan motivasjonen for å nytta vitkapelege fagtermar som uformelle synonym vera at ein får ein liten retorisk bonus i form av lånt etos «med på kjøpet». Vitkapelege fagtermar er assosierte med vitkapeleg presisjon, forskingsbasert kunnskap og fagleg tyngd. Noko av den autoriteten som er forbunden med fagtermar, kan tenkjast å overleva i determinologisert bruk, slik at bruken kan verka som meir presis og faktisk enn han i røynda er. Og ved å bruka vitkapelege fagtermar kan sendar gje inntrykk av å vera kunnskapsrik. Med tida kan ei abstrahert, utvatna metaforisk tyding av fagtermen etablera seg i språket, slik at termen får ei relativt konvensjonell (om enn gjerne noko kontroversiell) bityding som kan nyttast med både negativt, nøytralt og positivt forteikn, mellom anna for å karakterisera seg sjølv (sjå del 3).

Kor mykje skal intensjonen til sendar versus kjenslene til mottakar ha å seia når ein vurderer om metaforisk bruk av termar som *autisme* er krenkjande eller ikkje? Clemet skriv i apologien sin at ho ikkje meinte å karakterisera menneske med ASD, eller å såra nokon, ved å bruka *autisme* som metafor. Dette tyder på at ho meinte å nytta termen i utvatna og abstrahert tyding, som den i hennar auge mest konsise formuleringa av eit inntrykk ho har danna seg av ein politisk debatt. Like fullt er det ein del menneske som rapporterer at dei føler seg såra av ordbruken til Clemet, anten på vegner av seg sjølve eller andre. Dei har gjerne fått heile autismespekterdomenet aktivert av termen *autisme* og oppfattar ikkje termen som abstrahert eller utvatna i denne samanhengen. Det er mykje ein kan seia om uttrykk som *politisk autisme*, men sidan *autisme* allereie i utgangspunktet er ei stigmatisert lidning som gjev seg til kjenne i tidleg barnealder, bidreg uttrykket neppe særleg positivt, korkje til tonen i den politiske debatten eller til synet på menneske med ASD generelt. Born og vaksne med autismespekterlidingar, og ikkje minst deira pårørande, har mykje å stri med,

og viss metaforisk bruk av termane *autisme*, *autist* og *autistisk* vert opplevt som sårande og belastande i alle fall for nokre av dei, er det i seg sjølv ein god grunn til å parafrasera. Språket vårt er så rikt at det i regelen ikkje er noko problem å finna alternative ord og vendingar som ikkje er knytte til det psykiatriske fagfeltet.

I tillegg er det sjeldan tenleg for sendar å bruka språk som fører fokuset vekk frå det intenderte temaet og over på den forma han vel å uttrykkja tankane sine i. Somme termar, særleg når dei er nytta i metaforisk eller hyperbolsk tyding, verkar som ein raud klut på ein del mottakarar, uansett kontekst, metafor-signalisering eller sendarens intensjon og bodskap. Det i seg sjølv er ein god grunn til å unngå å bruka slike termar.

Litteratur

- ANB-NTB. 2013. Madcon med ny plate. *Nordlys* 9.8. URL: <http://www.nordlys.no/kultur/madcon-med-ny-plate/s/1-79-6800845>. Lasta ned 9.8.2015.
- Anda, Liss Gøril. 2013. Mord, galskap og løver – schizofreni i norske aviser. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 50-12, 1154–1162.
- Andersen, Erik Wiig. 2016. Såret etter autist-kommentar: – Trist og kunnskapsløst. *NRK nyheter* 9.2. URL: <http://www.nrk.no/sorlandet/reagerer-pa-cle-mets-autisme-kommentar-1.12795241>. Lasta ned 11.02.2016.
- Andreassen, Lars Erik H. 2016. Annleis nok? *p3.no* 3.3. URL: <http://p3.no/dokumentar/annleis-nok/>. Lasta ned 04.03.2016.
- Auestad, G.E. 2012. Vil ha tilbake “sinnsjuk”-omgrepet. URL: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.8300608>. Lasta ned 02.08.2013.
- Autismeforeningen. 2016. *Hva er autismspekterforstyrrelser?* URL: <http://autismeforeningen.no/hva-er-autismspekterforstyrrelser-asd/>. Lasta ned 16.11.2016.
- Bache, Carl. 1978. *The order of premodifying adjectives in present-day English.* (Odense University studies in English 3.) Odense: Odense university press.
- Bai, Matt. 2005. The Framing Wars. *The New York Times Magazine* 17.7. URL: http://www.nytimes.com/2005/07/17/magazine/the-framing-wars.html?_r=0. Lasta ned 18.11.2016.
- Baron-Cohen, Simon. 2002. The extreme male brain theory of autism. *Trends Cogn Sci.* 6(6), 248–254.
- Barse, Marie. 2015. Vinterdepresjon starter kanskje i øynene. *Forskning.no*. URL: <http://forskning.no/helse-depresjon/2015/11/vinterdepresjon-starter-kanskje-i-oyene>. Lasta ned 11.02.2016.

- Bierwiazzonek, Bogusław. 2013. *Metonymy in language, thought and brain*. Sheffield: Equinox.
- Blackburn, R. 1988. On moral judgements and personality disorders. The myth of psychopathic personality revisited. *Br J Psychiatry* 153, 505–512.
- BT-leiar. 2014. Det vi treng å vite. *Bergens Tidende* 30.9. URL: <http://www.bt.no/meninger/leder/Det-vi-treng-a-vite-3208580.html>. Lasta ned 19.4.2016.
- Cameron, L. 2003. *Metaphor in Educational Discourse*. London: Continuum International Publishing.
- Cameron, L. & A. Deignan, 2003. Combining Large and Small Corpora to Investigate Tuning Devices Around Metaphor in Spoken Discourse. *Metaphor and Symbol*, 18-3, 149–160.
- Cameron, L. 2010. The discourse dynamics framework for metaphor. I Cameron, Lynne & Robert Maslen (red.): *Metaphor analysis: research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*. London: Equinox, 77–94.
- Cameron, Lynne & Robert Maslen. 2010. Identifying metaphors in discourse data. I Cameron, Lynne & Robert Maslen (red.): *Metaphor analysis: research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*. London: Equinox, 97–115.
- Cava, R.J. 2004. Schizophrenic electrons in ruthenium-based oxides. *Dalton Transactions* 19, 2979–2987.
- Charteris-Black, Jonathan. 2004. *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chopra, Arun K. & Gillian A. Doody. 2007. Schizophrenia, an illness and a metaphor: analysis of the use of the term ‘schizophrenia’ in the UK national newspapers. *Journal of the Royal Society of Medicine* 100(9), 423–426.
- Cienki, Alan. 2007. Frames, idealized cognitive models, and domains. I Geeraerts, Dirk & Hubert Cuyckens (red.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 170–187.
- Clemet, Kristin. 2016. *Trist og nærsynt innvandringsdebatt*. URL: <http://www.civita.no/2016/02/08/trist-og-naersynt-innvandringsdebatt>. Lasta ned 8.2.2016.
- Cullberg, Johan. 2003. *Dynamisk psykiatri: i teori och praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dirven, René, Roslyn M. Frank & Cornelia Ilie (red.). 2001a. *Language and Ideology: Volume 2: descriptive cognitive approaches*. Philadelphia, NL: John Benjamins Publishing Company.

- Dirven, René, Bruce Hawkins & Esra Sandikcioglu (red.). 2001b. *Language and Ideology: Volume 1: theoretical cognitive approaches*. Philadelphia, NL: John Benjamins Publishing Company.
- Dirven, R., F. Polzenhagen & H.-G. Wolf. 2007. Cognitive linguistics, ideology, and critical discourse analysis. I Geeraerts, D. & H. Cuyckens (red.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 1222–1240.
- Dubugras, M.T.B., S. Evans-Lacko & J. de Jesus Mari. 2011. Portrayal of schizophrenia in a prestigious newspaper in Brazil. *Psychiatric services (Washington, D.C.)* 62-5, 565–565.
- Duckworth, Kenneth, John H. Halpern, Russell K. Schutt & Christopher Gillespie. 2003. Use of Schizophrenia as a Metaphor in U.S. Newspapers. *Psychiatric Services* 54-10, 1402–1404.
- Dunn, Jonathan. 2013. How linguistic structure influences and helps to predict metaphoric meaning *Cognitive Linguistics* 24, 33–66.
- Dyregrov, Silje. 2015. Vil ha slutt på ordbruk som «fet», «overvektig» og «diabetiker». *Bergens Tidende* 18.8. URL: http://www.bt.no/100Sport/sprek/Vil-ha-slutt-pa-ordbruk-som-fet_-overvektig-og-diabetiker-582010_1.snd. Lasta ned 18.8.2015.
- Feldman, Jerome A. 2006. *From molecule to metaphor: a neural theory of language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Feyaerts, Kurt. 1999. Metonymic Hierarchies. The Conceptualization of Stupidity in German Idiomatic Expressions. I Panther, Klaus-Uwe & Günter Radden (red.): *Metonymy in Language and Thought*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 309–332.
- Frith, Uta. 2008. *Autism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Furlong, M. 2013. The Latest Trend On TV: Characters With Asperger's. *Huffington Post*, 7.10. URL: http://www.huffingtonpost.com/maggie-furlong/aspergers-on-tv_b_3574336.html. Lasta ned 5.5.2017.
- Geary, James. 2011. *I is an Other: the secret life of metaphor and how it shapes the way we see the world*. New York: Harper, an imprint of HarperCollins Publishers.
- Gibbs Jr, R.W. 2015a. Do pragmatic signals affect conventional metaphor understanding? A failed test of deliberate metaphor theory. *Journal of Pragmatics* 90, 77–87.
- Gibbs Jr, R.W. 2015b. Does deliberate metaphor theory have a future? *Journal of Pragmatics* 90, 73–76. doi:<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.03.016>

- Goatly, Andrew. 2007. *Washing the Brain – Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Goatly, Andrew. 2011. *The language of metaphors*. London: Routledge.
- Grady, Joseph. 2005. Primary metaphors as inputs to conceptual integration. *Journal of Pragmatics* 37-10, 1595–1614.
- Grady, Joseph & Christopher Johnson. 2003. Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. I Dirven, René & Ralf Pörings (red.): *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter, 533–554.
- Granello, Darcy Haag & Todd A. Gibbs. 2016. The Power of Language and Labels: “The Mentally Ill” Versus “People With Mental Illnesses”. *Journal of Counseling & Development* 94-1, 31–40.
- Harmon, Amy. 2004. How About Not ‘Curing’ Us, Some Autistics Are Pleading. *The New York Times* 20.12. URL: <http://www.nytimes.com/2004/12/20/health/how-about-not-curing-us-some-autistics-are-pleading.html>. Lasta ned 14.09.2015.
- Hjelmæsæth, J. 2015. Overvektig eller fet – du er ikke din lidelse. *Tidsskrift for Den norske legeförening* 135-6, 1473.
- Kemmerer, David. 2000. Selective impairment of knowledge underlying prenominal adjective order: evidence for the autonomy of grammatical semantics. *Journal of Neurolinguistics* 13-1, 57–82. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/S0911-6044\(99\)00020-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0911-6044(99)00020-2)
- Knudsen, S. 2003. Scientific metaphors going public. *Journal of Pragmatics*, 35-8, 1247–1263. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00187-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00187-X).
- Kringlen, Einar. 1997. *Psykiatri*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kövecses, Zoltán. 2010. *Metaphor. A Practical Introduction*. (2. utgåve.) Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George. 1993. Contemporary theory of metaphor. I Ortony, Andrew (red.): *Metaphor and thought*. (2. utgåve.) Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
- Lakoff, George. 2008. The Neural Theory of Metaphor. I Gibbs, Raymond W. Jr. (red.): *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 17–38.
- Lakoff, George & Mark Johnson. [1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.] Norsk utgåve ved Hidle, Mie, 2003: *Hverdagslivets metaforer: fornuft, følelser og menneskehjernen*. Oslo, Pax.

- Langacker, Ronald W. 1999. *Grammar and conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langendonck, Willy van. 2007. Iconicity. I Geeraerts, Dirk & Hubert Cuyckens (red.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 394–418.
- Lauveng, Arnhild. 2005. *I morgen var jeg alltid en løve*. Oslo: Cappelen.
- Magliano, Lorenza, John Read & Riccardo Marassi. 2011. Metaphoric and non-metaphoric use of the term “schizophrenia” in Italian newspapers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 46-10, 1019–1025. doi:10.1007/s00127-010-0274-3
- Malt, Ulrik. 2016. Autisme. I *Store medisinske leksikon*. URL: <https://sml.snl.no/autisme>. Lasta ned 15.02.2016.
- McNally, Kieran. 2007. Schizophrenia as split personality/Jekyll and Hyde: The origins of the informal usage in the English language. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 43-1, 69–79. doi:10.1002/jhbs.20209
- Meyer, Ingrid & Kristen Mackintosh. 2000. When terms move into our everyday lives: An overview of de-terminologization. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication* 6-1, 111–138. doi:doi:10.1075/term.6.1.07mey
- Musolff, A. 2012. The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies*, 9-3, 301–310. doi:10.1080/17405904.2012.688300.
- Oliveira, R.P.D. 2001. Language and Ideology: An interview with George Lakoff. I Dirven, R., B. Hawkins & E. Sandikcioglu (red.): *Current Issues in Linguistic Theory: Language and Ideology: Volume: theoretical cognitive approaches*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 23-47.
- Ottosson, Jan-Otto. 2006. Om bruk och missbruk av psykiatrin. *Läkartidningen* 103-23, 1844–1847.
- Oxford University Press. 2017. Oxford Dictionary (nettversjon). URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>
- Panther, Klaus-Uwe & Linda Thornburg. 2007. Metonymy. I Geeraerts, Dirk & Hubert Cuyckens (red.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 236–263.
- Park, Jun-Hyun, Young-Min Choi, Bongseog Kim, Dong-Woo Lee & Min-Sook Gim. 2012. Use of the Terms “Schizophrenia” and “Schizophrenic” in the South Korean News Media: A Content Analysis of Newspapers and News Programs in the Last 10 Years. *Psychiatry Investigation* 9-1, 17–24.

- Parnas, Josef, Per Kragh-Sørensen, Ole Mors & Ralf Hemmingsen. 2009. *Klinisk psykiatri*. København: Munksgaard.
- Pfleiderer, Christian & Rudi Hackl. 2007. High-temperature superconductivity: Schizophrenic electrons. *Nature* 450-7169, 492–493.
- Pragglejaz-Group. 2007. MIP: a method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol* 22-1, 1–39.
- Reddy, Michael. 1979. The conduit metaphor – a case of frame conflict in our language about language. I Ortony, A. (red.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 284–324
- Retterstøl, Nils. 1998. *Menneskesinnets irrganger: psykiske lidelser i et moderne samfunn*. [Oslo]: Millennium.
- Schlier, Björn & Tania M. Lincoln. 2014. „Bluttaten“ und „schizophrene Politik“. *Psychotherapeut* 59-4, 293–299. doi:10.1007/s00278-014-1058-0
- Schön, Donald A. 1979. Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy. I Ortony, A. (red.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 254–283.
- Seebold, Elmar (red.). 2011. *KLUGE Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (25. utgåve.) Berlin: De Gruyter.
- Semino, Elena. 2008. *Metaphor in discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sinclair, Jim. 1999. *Why I dislike “person first” language*. URL: <http://autismmythbusters.com/general-public/autistic-vs-people-with-autism/jim-sinclair-why-i-dislike-person-first-language/>. Lasta ned 15.11.2016.
- Solomon, Andrew. 2008. The Autism Rights Movement. *New York Magazine* 25.5. URL: <http://nymag.com/news/features/47225/>. Lasta ned 14.09.2015.
- Solomon, Andrew. [2012: *Far from the tree. Parents, Children, and the Search for Identity*. New York: Scribner.] Norsk utgåve ved Mehren, H., L. Stokseth & M. Nilssen. 2013: *Langt fra stammen. Foreldre, barn og jakten på identitet*. Oslo: Press.
- Sontag, Susan. [1978. *Illness as Metaphor*. New York: Farrar, Strays & Giroux.] Norsk utgåve ved Schøning, Grethe 1979: *Sykdom som metafor*. Oslo: Gyldendal.
- Sperber, Dan & Deidre Wilson. 2008. A deflationary account of metaphors. I Gibbs, Raymond W. Jr. (red.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 84–105.
- Steen, G. 2008. The Paradox of Metaphor: Why We Need a Three-Dimensional Model of Metaphor. *Metaphor and Symbol*, 23-4, 213–241. doi:10.1080/10926480802426753

- Steen, Gerard J., Aletta G. Dorst, J. Berenike Herrmann, Anna Kaal, Tina Krennmayr & Trijntje Pasma. 2010. *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*. Amsterdam, NLD: John Benjamins Publishing Company.
- Steen, G. 2015. Developing, testing and interpreting Deliberate Metaphor Theory. *Journal of Pragmatics* 90, 67–72. doi:<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.03.013>
- Svennevig, Jan. 2009. *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo: Landslaget for norskundervisning.
- Tendahl, M. & R.W. Gibbs. 2008. Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory. *Journal of Pragmatics*, 40-11, 1823–1864. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2008.02.001>
- Thibodeau, P.H. & L. Boroditsky. 2011. Metaphors we think with: The Role of Metaphor in Reasoning. *PLoS ONE*, 6-2, e16782.
- Thibodeau, P.H. & L. Boroditsky. 2013. Natural Language Metaphors Covertly Influence Reasoning. *PLoS ONE*, 8-1, e52961. doi:10.1371/journal.pone.0052961
- Thys, E., C.I. Struyven, M. Danckaerts & M. De Hert. 2013. Stigmatization of schizophrenia in Flemish newspapers. *Schizophrenia Research* 150-2–3, 598–599. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.schres.2013.08.040>
- UiB/Språkrådet. 2017: *Bokmåls- og Nynorskordboka* (nettversjon). URL: http://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=n%C3%A6rsynt&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=&ordbok=bege
- van Dijk, T.A. 1998. *Ideology*. London: SAGE Publications.
- Warren, Beatrice. 1984. *Classifying adjectives*. (Gothenburg Studies in English 56.) Göteborg: Distributors: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Wehling, E. 2013. *A nation under joint custody: How conflicting family models divide US-politics*. (Doctor of Philosophy), University of California at Berkeley.
- Weintraub, Kit. u.å. *A Mother's Perspective*. Association for Science in Autism Treatment sine nettsider. URL: <http://www.asatonline.org/for-parents/parents-share-their-stories/a-mothers-perspective/>. Lasta ned 15.11.2016.

Summary

The article investigates the phenomenon of metaphorically used psychiatric terms through a case study of former Minister for education and research Kristin Clemet's use of the expression *politisk autisme* ('political autism') in a blog

entry in February 2016. The material consists of Clemet's blog entry, media and Twitter reactions to the blog entry, and Clemet's blog response to these reactions. The investigation makes use of Critical Metaphor Analysis. This approach combines insights from several linguistic theories, e.g. Conceptual Metaphor Theory and Critical Discourse Analysis, aiming to identify, interpret, explain and normatively assess the use of metaphor in authentic discourse. The analysis yields a more nuanced picture of metaphorical use of psychiatric terms than previous quantitative studies. When such terms are used to characterize non-psychiatric human behaviour, the metaphoricity differs from personifications of non-human phenomena. And it does not necessarily follow automatically that all instances of metaphorical use of psychiatric terms are (intended to be) offensive.

Helga Mannsåker

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium

Universitetet i Bergen

Postboks 7805

NO-5020 Bergen

Helga.Mannsaker@uib.no